

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԱՐՄԵՆ ԳԵՂՐԳԻՒ

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ԵՎ ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՀԻՄՍԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՆ

Ը.00.02-«Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և
կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության դրկտորի գիտական
աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ 2015թ.

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Հայաստանի պետական ազրարային համալսարանում

Գիտական խորհրդատու՝

տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Աշոտ Հակոբի Բայառյան

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Եղուարդ Համբարձուլի Օրոյան
տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Մաքսիմ Տիգրանի Սարգսյան
տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Աշոտ Վարագյանի Մաթևոսյան

Առաջատար կազմակերպություն՝

ՀՀ Պետական կառավարման ակադեմիա

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2015 թվականի հուլիսի 3-ին ժամը 13:30-ին Երևանի պետական համալսարանում գործող ՀՀ ԲՈԴ-ի տնտեսագիտության թիվ 015 մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Հասցեն՝ 0009, Երևան, Խ. Աբովյան 52:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական համալսարանի գրադարանում

Սեղմագիրն առաքված է 2015 թվականի հունիսի 2 -ին:

015 մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար,

տեխնիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր՝

Ա. Յ. Առաքելյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախոսության թեմայի արդիականությունը: Հայաստանի

Հանրապետությունում շուկայական հարաբերությունների արմատավորման ներկա փուլը բնութագրվում է սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական նոր զարգացումներով, որոնք ինչպես արտաքին, այնպես էլ ներքին գործոնների ազդեցության արդյունք են հանդիսանում: Տնտեսության արդյունավետության բարձրացմանը և կառուցվածքային վերափոխումներին գուգահեռ առաջանում են մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնք իրենց որոշակի ազդեցությունն են քողովում երկրի տնտեսության տարբեր ոլորտների բնականոն գործունեության և զարգացման վրա: Անշուշտ, դրանց լուծումը կարևոր նախապայման է հանդիսանում Հայաստանի քաղաքական և տնտեսական զարգացման համար և ենթադրում է պետական քաղաքականության մշակման և իրականացման որակապես նոր մոտեցումներ: Նշված հիմնախնդիրների լուծման գործում իր առանցքային դերն ու նշանակությունն ունի հանրային կառավարման համակարգը, որի արդյունավետ գործունեության ուղղակի արդյունք է հանդիսանում հասարակական և քաղաքական զարգացման ու առաջընթացի ապահովումը:

Անկախ պետականության ձեռք բերումից հետո Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացված քաղաքական և տնտեսական բարեփոխումների հիմնական նպատակներից մեկն էր ժողովրդավարական սկզբունքների վրա հիմնված և տնտեսավարման նոր պայմաններին բավարարող կառավարման համակարգի ձևավորումը: Հանրային կառավարումը, հանդիսանալով ժողովրդավարական համակարգի և քաղաքացիական հասարակության կարևորագույն ինստիտուտներից, հնարավորություն է տալիս հասարակությանը մասնակցել գոյություն ունեցող հիմնախնդիրների լուծմանը: Չենց այս կարևորությամբ պայմանավորված, Հայաստանի Հանրապետությունը անկախության հոչակումից հետո ձեռնամուխ եղավ հանրային կառավարման նոր և ժամանակակից համակարգի ձևավորմանը: Չնայած այդ ուղղությամբ իրականացված խոշորամասշտաբ քայլերին, այն դեռևս գտնվում է զարգացման փուլում, առկա են բազմաբնույթ հիմնախնդիրներ, որոնք պահանջում են հրատապ լուծումներ: Տարածքային անհամաշափ զարգացումը, վարչատարածքային միավորների ֆինանսական թույլ ապահովածությունը, պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին վերապահված լիազորությունների և եկամտային հնարավորությունների անհաշվեկշռվածությունը թույլ չեն տալիս երկրում գործող հանրային կառավարման համակարգին լիարժեք և ամբողջական կերպով լուծել իր առջև դրված խնդիրները և ապահովել հասարակական առաջընթաց: Այս տեսանկյունից, դրանց լուծման գործում կարևոր նշանակություն ունի հարկաբրուժետային համակարգը և, այդ առումով, կարելի է պնդել, որ վերջինիս և հանրային կառավարման համակարգի զարգացումը գտնվում են փոխայնանավորվածության և փոխգործակցության պայմաններում: Հարկաբրուժետային համակարգը, հանդիսանալով պետության գործառույթների իրականացման ֆինանսական ապահովածության կարևոր գործիք, իր առանցքային դերակատարումն ունի երկրի տնտեսության զարգացման և հասարակության բարեկեցության բարելավման գործում: Չետևաբար, դրա շարունակական զարգացումը և շուկայական տնտեսության պահանջներին հետևողականորեն համապատասխանեցումը հանդիսանում է յուրաքանչյուր պետության կարևոր խնդիրներից: Միևնույն ժամանակ, այդ ուղղությամբ

միջոցառումների մշակման և իրականացման ժամանակ պետք է հաշվի առնվեն երկրի տնտեսական առանձնահատկությունները և զարգացման ներուժային հնարավորությունները: Նման մոտեցումների կիրառմամբ ձևավորված հարկաբյուջետային համակարգը պետք է ապահովի պետական եկամուտների հավաքագրման առավել բարձր մակարդակ և ծախսերի իրականացման արդյունավետություն, հիմնավորվածություն և նպատակայնություն:

Հայաստանի Հանրապետությունում անցած ժամանակահատվածում իրականացված տնտեսական վերափոխումներն, որոնք ուղղված էին գործունեության վարման նոր պայմաններին համահունչ և շուկայական սկզբունքների վրա հիմնված տնտեսության ձևավորմանը, ի թիվս այլ խնդիրների լուծման, ենթադրում էին նաև հարկաբյուջետային համակարգի կառուցում և զարգացում: Այդ նպատակով իրականացված քայլերի ուղղակի արդյունք պետք է համարել բյուջետային համակարգի տարրեր մակարդակների եկամտային և ծախսային պարտավորությունների տարանջատումը, պետական եկամուտների համակարգի ստեղծումը, միջինժամկետ բյուջետային պլանավորման համակարգի ներդրումը, ինչպես նաև պետական գնումների համակարգի կայացումն ու զարգացումը: Արձանագրված ձեռքբերումներով հանդերձ, պետք է նշել, որ հարկաբյուջետային համակարգում դեռևս առկա են այնպիսի համակարգային խնդիրներ, ինչպիսիք են տնտեսության եկամտային ներուժի ոչ լիարեք օգտագործումը և դրանով պայմանավորված հարկային եկամուտների փոքր ծավալը, բյուջետային ծախսերի ցածր արդյունավետությունը, ծախսային ուղղությունների և պետական քաղաքականության առաջնահերթությունների թույլ փոխկապակցվածությունը և այլն: Վերջիններիս լուծումն, անշուշտ, ենթադրում է համակարգային փոփոխությունների իրականացում հանրային կառավարման տարրեր ոլորտներում և պահանջում է հարկաբյուջետային քաղաքականության մշակման նոր մոտեցումների կիրառում: Հետագոտությունը նվիրված է նշված հիմնահարցերի ուսումնասիրությանը, ինչով էլ պայմանավորված են ատենախ ոսության թեմայի **իրատապությունն ու արդիականությունը**:

Հետագոտության նպատակը և խնդիրները: Աւենախոսության հիմնական նպատակն է մշակել ՀՀ հանրային կառավարման համակարգի կատարելագործման, հարկաբյուջետային քաղաքականության բարելավման և տարածքային համաշափ զարգացման հիմնախնդիրների լուծման ուղիները: Այս նպատակին հասնելու համար աշխատանքում դրվել և լուծվել են հետևյալ խնդիրները.

- ուսումնասիրել Հայաստանի Հանրապետությունում հանրային կառավարման ժամանակակից համակարգի էությունը և կառուցվածքը, դրա ձևավորման ու զարգացման արդի նիտումներն ու հիմնահարցերը, վերլուծել տարածքային զարգացման մեթոդաբանական և օրենսդրահրավական հիմքերը,
- բացահայտել պետության դերը երկրում համապետական և տարածքային կառավարման արդյունավետությանն առնչվող առանցքային խնդիրների լուծման գործում,
- ուսումնասիրել տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման համակարգի զարգացման միջազգային փորձը և գնահատել դրա կիրառման հնարավորությունները ՀՀ-ում,

- բացահայտել տարածքային զարգացման անհամաշափությունների հիմնական պատճառները և զնահատել դրանց ազդեցությունն երկրի տնտեսության վրա,
- ուսումնասիրել հարկաբյուջետային համակարգի դերը հանրային կառավարման արդյունավետության բարձրացման գործում,
- իրականացնել հանրային կառավարման արդյունավետության վրա ազդող գործոնների դասակարգում և բացահայտել դրանց միջև գոյություն ունեցող փոխադարձ կապերը,
- մշակել տարածքային զարգացման առաջնահերթությունները և ներկայացնել դրանց իրավական և տնտեսական նախադրյալների ձևավորման հիմքերը,
- մշակել հարկաբյուջետային համակարգի կատարելագործման հիմնական ուղղությունները և հանրային զարգացման նպատակով դրանց կիրառման մոտեցումները,
- ներկայացնել առաջարկություններ հարկաբյուջետային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման, ծախսային առաջնահերթությունների հիմնավորման և հանրային կառավարման ոլորտում առկա հիմնախնդիրների լուծման ուղղությամբ:

Ուսումնասիրության օբյեկտը և առարկան: Աշխատանքի ուսումնասիրության օբյեկտը ՀՀ հանրային կառավարման և հարկաբյուջետային համակարգերն են, իսկ առարկան՝ հանրային կառավարման համակարգի զարգացման և հարկաբյուջետային քաղաքականության կատարելագործման տեսական, մեթոդական և օրենսդրահրավակական հիմնադրույթների, այդ ոլորտում առկա միջազգային փորձի, ազգային տնտեսության առանձնահատկությունների, հանրային կառավարման ինստիտուցիոնալ ենթահամակարգերի ամբողջությունը:

Ատենախոսության տեսական, տեղեկատվական և մեթոդական հիմքերը:

Ատենախոսության մեջ առաջադրված խնդիրների լուծման համար տեսական հիմք են հանդիսացել տնտեսագիտության տեսության, ֆինանսական կառավարման դասական և ժամանակակից տեսությունների հիմնական դրույթները, հայեցակարգերը, մոդելներն ու մեթոդները, հանրային կառավարման համաշխարհային պրակտիկայում իրականացված բարեփոխումները, հանրային կառավարման և հարկաբյուջետային քաղաքականության հարցերի վերաբերյալ հայ և օտարերկոյա հետազոտողների աշխատություններն, անցումային տնտեսությանը վերաբերող ուսումնասիրությունները, տնտեսական քաղաքականության տարբեր բնագավառներին վերաբերող գրականությունն, այդ ոլորտը կարգավորող ՀՀ օրենքները, իրավական այլ ակտերը: Հետազոտության համար տեղեկատվական հիմք են հանդիսացել ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության և համապատասխան պետական մարմինների պաշտոնական նյութերն ու տվյալները: Հետազոտության ընթացքում կիրավուել են տնտեսավիճակագրական, համակարգային, համեմատական և գործոնային վերլուծության մեթոդները:

Տնտեսավարման նոր պայմաններում հանրային կառավարման և հարկաբյուջետային քաղաքականության մեթոդաբանական և գործնական խնդիրները լուսաբանվել են Գ. Ղարիբյանի, Յ. Սարգսյանի, Վ. Բոստանջյանի, Ա. Մարկոսյանի, Ա. Բայադյանի, Է. Օրյանի, Ա. Դարբինյանի, և այլոց աշխատություններում: Միաժամանակ, հանրային կառավարման և հարկաբյուջետային համակարգերի զարգացման և

գործունեության արդյունավետության բարձրացման հետ կապված բազմաթիվ խնդիրներ կարիք ունեն նոր մոտեցումների և լուծումների մշակման:

Աշխատանքի հիմնական գիտական արդյունքները և նորույթը:

Ատենախոսությունում իրականացված ուսումնասիրությունների և վերլուծությունների հիման վրա ստացվել են տեսական և գործնական նշանակության մի շարք արդյունքներ, որոնցից որպես գիտական նորույթ, հատկապես կարևորվում են հետևյալները.

- ՀՀ հանրային կառավարման առանձնահատկությունների և այդ ուղղությամբ միջազգային փորձի ուսումնասիրության հիման վրա մշակվել են հանրային կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացման մեթոդաբանական հիմքերը,
- Տարածքային կառավարման և զարգացման չափորոշիչների և ցուցանիշների համակողմանի վերլուծության արդյունքում մշակվել են դրանց գնահատման նոր մոտեցումներ,
- Հայաստանում հանրային կառավարման արդյունավետության բարձրացման նպատակով առաջարկվել են հանրապետության համայնքներում մարդկային, բնական, արտադրական և ֆինանսական ռեսուրսների հաշվառման և նպատակային օգտագործման ուղղություններ,
- Հայաստանում կառավարման ցածր արդյունավետության և տարածքային զարգացման անհամաչափությունների պատճառահետևանքային կապերի բացահայտման հիման վրա մշակվել են հանրային զարգացման հեռանկարային ուղղությունները՝ հաշվի առնելով երկրի տնտեսական առանձնահատկություններն ու զարգացման միտումները:
- Մշակվել է ՀՀ պետական բյուջեի եկամուտների և ծախսերի փոխկապակցվածության գնահատման բազմագործոն կորելյացիոն մոդել, որի հիման վրա առաջարկվել են լուծումներ ծախսերի արդյունավետության բարձրացման և դրանց առաջնահերթությունների որոշման ուղղության:
- Հաշվի առնելով անցման փուլի առանձնահատկությունները, ներկայիս մարտահրավերները, ինչպես նաև ժամանակակից հարկաբյուջետային համակարգի ձևավորման նախապայմանները և համաշխարհային տնտեսության արդի միտումները, մշակվել են Հայաստանի Հանրապետությունում հանրային կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացման հարկաբյուջետային մեխանիզմների բարելավման ուղիներ:

Ատենախոսությունում ներկայացված գիտական նորույթներն ինքնուրույն հետազոտության արդյունք են ՀՀ հանրային կառավարման ու հարկաբյուջետային համակարգի ձևավորման ասպարեզում և միտված են սկզբունքորեն նոր մոտեցումներով նպաստելու դրանց համատեղ գործունեության արդյունավետության բարձրացմանը: Ներկայացված առաջարկներն իրենց ձևով և բովանդակությամբ կրում են համակարգված բնույթ, որով էլ պայմանավորված է ատենախոսության գիտական նորույթը:

Հետազոտության արդյունքների գործնական նշանակությունը և օգտագործումը:

Ատենախոսությունն իրենից ներկայացնում է համալիր գիտական ուսումնասիրություն, որում դիտարկված հիմնահարցերը, կատարված վերլուծությունները և առաջարկվող լուծումները կարող են օգտակար լինել հանրային կառավարման ու հարկաբյուջետային համակարգի խնդիրներով զբաղվող մասնագետների լայն շրջանակի համար՝ սոցիալ-

տնտեսական խնդիրների ձևակերպման, դրանց լուծմանն ուղղված հայեցակարգերի և ծրագրերի, ինչպես նաև տնտեսական քաղաքականության առանձին ուղղությունների մշակման և իրականացման փուլերում: Ստացված արդյունքները կարող են օգտագործվել հանրապետության կառավարության և տարածքային կառավարման մարմինների կողմից պետական քաղաքականության մշակման, ինչպես նաև ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից՝ հանրային կառավարման և հարկաբյուջետային քաղաքականության օրենսդրական հիմքերին ձևավորման ժամանակ:

Դետագուտության գործնական նշանակությունը պայմանավորված է հանրապետության տնտեսության զարգացման արդի փուլում ինստիտուցիոնալ կառույցների զարգացման, տնտեսական բարեփոխումների և օրենսդրահրավարական դաշտի հետագա կատարելագործման անհրաժեշտությամբ: Գիտական արդյունքները և գործնական առաջարկությունները կարող են օգտակար լինել նաև հանրային կառավարմանն ու հարկաբյուջետային քաղաքականությանը առընչվող ուսումնամեթոդական ձեռնարկների մշակման և այդ բնագավառների մասնագետներ պատրաստման համար: Միաժամանակ, հետազոտության առանձին բաժինները և դրանցում պարունակվող արդյունքները կարող են օգտագործվել տնտեսական բարեփոխումների համապարփակ ծրագրեր մշակելիս:

Ատենախոսության արդյունքների փորձարկումը և հրապարակումները:

Ատենախոսության հիմնադրույթները և ուսումնասիրության արդյունքները քննարկվել են ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի Հանրային կառավարման և հանրային ֆինանսների ամբիոնում, ինչպես նաև Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի տնտեսագիտական ֆակուլտետի ամբիոնների համատեղ նիստում: Ատենախոսության հիմնական արդյունքներն ու բովանդակությունն արտացոլված են հեղինակի կողմից հրապարակված 22 գիտական հոդվածներում և 2 մենագրություններում:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության **Աերածություն** հիմնավորվել է թեմայի արդիականությունն ու հրատապությունը, ներկայացվել են հետազոտության նպատակն ու խնդիրները, օբյեկտը և առարկան, գիտական արդյունքներն ու նորույթը, ստացված արդյունքների գիտագործնական նշանակությունը, ինչպես նաև հետազոտության տեղեկատվական հիմքերը:

Ատենախոսության առաջին՝ «**Հանրային կառավարման համակարգը և դրա ձևավորման գործընթացները**» գլխում ուսումնասիրվել են հանրային կառավարման էլությունը, նպատակը և կառուցվածքը, ներկայացվել են հանրային կառավարման միջազգային փորձն ու առանձնահատկություններն անցումային տնտեսությամբ երկրներում և գնահատվել է պետական քաղաքականության դերը ՀՀ հանրային կառավարման գործընթացում:

Ժամանակակից մասնագիտական գրականության մեջ շատ հաճախ մինյանց գուգահեռ օգտագործվում են «պետական կառավարում» և «հանրային կառավարում» հասկացությունները: Չնայած դրանց թվացյալ նմանությանը, այդուհանդերձ, գոյություն ունեն որոշ տարբերություններ: Մասնավորապես, հանրային կառավարումն ավելի լայն է և իր մեջ ընդգրկում է պետություն-հասարակություն փոխհարաբերությունների անբողջ համալիրը: Այլ կերպ ասած, եթե պետական կառավարումը շատ դեպքերում ենթադրում է

հասարակության վրա միակողմանի ներգործություն, ապա հանրային կառավարման դեպքում պատկերը որոշակիորեն փոխվում է՝ ստանալով փոխադարձ ներգործության բնույթ: Հանրային կառավարման սուբյեկտների դերում հանդես են գալիս, մի կողմից, պետությունն իր ռեսուրսներով, լծակներով և կառույցներով, իսկ մյուս կողմից՝ քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտներով: Նրանց փոխշահավետ համագործակցության արդյունքում ստեղծվում են լայն հնարավորություններ հանրային կյանքի կառավարման արդյունավետության բարձրացման և հասարակության պահանջմունքների բավարարման համար:

Հանրային կառավարումը հիմնված է պետության զարգացման տարբեր փուլերում մշակված առանցքային սկզբունքների վրա, որոնք իրենց դրսևորումն են ստանում պետական քաղաքականության իրականացման միջոցով և ուղղված են հասարակության կենսագործունեության արդյունավետության բարձրացմանը: Ցանկացած պետության կառավարման հիմնարար դրույթներն ամրագրվում են երկրի հիմնական օրենքում՝ սահմանադրությունում և դրանուն սահմանված նորմերի կենսագործման մեխանիզմներն ապահովող օրենսդրահիրավական դաշտում: Այլ խոսքով, հանրային կառավարման ոլորտում ծագող հարաբերությունները կարգավորվում են համապատասխան օրենսդրահիրավական փաստաթղթերով, որոնք մարդկային զարգացման տարբեր փուլերում, ելնելով դրանց առանձնահատկություններից և ժամանակի հրամայականից, պարբերաբար ենթարկվում են որոշակի փոփոխությունների: Դա, ըստ էության, օբյեկտիվ գործընթաց է, քանի որ հասարակական զարգացման տարբեր ժամանակահատվածներում ծագող պահանջները և մարտահրավերները ենթադրում են պետության գործունեության տարբեր ուղղությունների, այդ թվում նաև կառավարման համակարգի վերահիմատավորում և դրա կառուցվաքային տարրերի վերափոխում, որոնց հիմնական նպատակը գոյություն ունեցող խնդիրների արդյունավետ և լիարժեք լուծման համար անհրաժեշտ նախադրյաների ստեղծումն է: Այս առումով, հանրային կառավարումն պետք է դիտարկել պետական քաղաքականության հետ փոխկապակցվածության համատեքստում, քանի որ այն, ըստ էության, պետք է ուղղված լինի պետական իշխանության լիազորությունների արդյունավետ բաշխման միջոցով պետական և հասարակական զարգացման առումով կարևորագույն նպատակների հրագործմանը: Այս տեսանկյունից, կարելի է պնդել, որ հանրային կառավարումը հասարակության և պետության միջև ծագող հարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված գիտակցված և նպատակային գործունեություն է:¹

Պատմական զարգացման տարբեր ժամանակաշրջաններում պետության դերը հասարակական առաջընթացի ապահովման գործում տարբեր կերպ է դրսևորվել: Ժամանակակից ժողովրդավարական հասարագերում պետության հիմնական առաքելությունը կայանում է հասարակական բարեկեցության ապահովման, մարդու և քաղաքացու արժանապատիվ կյանքի երաշխավորման և համանարդկային արժեքների անվերապահ պաշտպանության մեջ: Նշված խնդիրների լուծումը հիմնականում տեղի է ունենում պետության կողմից բնակչությանը հասարակական բարիքների տրամադրման միջոցով՝ հիմնված վերջիններիս հավասար ու արդարացի բաշխման, ինչպես նաև սոցիալական արդարության սկզբունքի վրա: Ակնհայտ է, որ տվյալ գործընթացի վերջնական նպատակը պետության և հասարակության տնտեսական և սոցիալական զարգացումն է,

¹ William N. Dunn, Public Policy Analysis: An Intrduction, Third Edition, Pearson Education, Inc., Upper Saddle River, 2004, p. 357.

որի դեպքում միայն հնարավորություններ կստեծվեն երկրի առջև ծառացած բազմաբնույթ հիմնախնդիրների լիարժեք և ամբողջական լուծման համար: Այս առումով, պետք է նշել, որ պետության և հասարակության փոխհարաբերությունների կանոնակարգման եղանակների և մոտեցումների վերաբերյալ ուսումնասիրությունները գրեթե միշտ գտնվել են մասնագիտական շրջանակների ուշադրությամբ հանդերձ, պետք է նշել, որ դրանք ունեն մեկ ընդհանրություն: Անվիճարկելի է համարվում այն գաղափարը, որ պետության գործունեության գլխավոր և հիմնական նպատակը մարդու և քաղաքացու պահանջնունքների բավարարումն է՝ հասարակական բարիքների արտադրության և դրանց արդարացի բաշխման միջոցով: Յետևաբար, կարող ենք պնդել, որ հանրային կառավարման հիմնական նպատակը նշված խնդրի լուծմանն ուղղված նախադրյալների և միջավայրի ձևավորումն է:

Ժամանակակաից ժողովրդավարական պետություններում հանրային կառավարման համակարգի խնդիրները և գործառույթները բավականաչափ լայն են, ինչն, ի թիվս այլ գործուների, մեծապես պայմանավորված է նաև հասարակական զարգացման գործուն պետության աճող դերակատարությամբ: Ավելին, գոյություն ունեցող հիմնախնդիրների բազմազանությունը և լայն շրջանակը պահանջում են լուծման արդյունավետ մեխանիզմների վրա հիմնված ինստիտուցիոնալ ապահովածություն: Ընդ որում, այդ ուղղությամբ հաջողության հասնելու կարևոր գրավականներից է կառավարման համակարգի տարրեր օղակների միջև ներդաշնակ համագործակցության ապահովումը, նրանց վերապահված գործառույթների և իրավասությունների հստակ տարանջատումը, գոյություն ունեցող խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ ռեսուրսային ապահովածությունը: Այս տեսանկյունից, հանրային կառավարման համակարգի բնականոն գործունեությունը կարող է ապահովել պետական և տարածքային կառավարման, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման համակարգերի արդյունավետ փոխհամագործակցության միջոցով, որոնք ժամանակակից ժողովրդավարական և իրավական պետությունների կարևոր ինստիտուտներից են հանդիսանում: Այս առումով, հանրային կառավարման համակարգում իր ուրույն և կարևոր տեղն ունի տեղական ինքնակառավարման համակարգը, որը կոչված է նպաստելու տեղական մակարդակում բնակչության և համայնքի առջև ծառացած տեղական նշանակության բազմաբնույթ հիմնախնդիրների լուծմանը և հնարավորություն է տալիս հասարակությանը ժողովրդավարական ճանապարհով մասնակցել տեղական իշխանության իրականացմանը և համայնքին վերաբերող խնդիրների լուծմանը:

Երկրում իրականացվող պետական քաղաքականության վրա, ակնհայտորեն, ազդում են տարրեր գործուներ: Ավելին, այն պետք է հաշվի առնի նաև քաղաքական և տնտեսական զարգացման համաշխարհային միտունները և դրանցով պայմանավորված արտաքին միջավայրի փոփոխությունները: Զարգացման ներկա փուլում պետական քաղաքականության վրա առավել առարկայական ազդեցություն ունեն երկու փոխկապակցված միտուններ՝ գլոբալիզացիան (տնտեսական և քաղաքական) և ապակենտրոնացումը (տարածքային և գործառնական): Դա, անշուշտ, պահանջում է պետական քաղաքականության իրականացման մեթոդների, հանրային կառավարման մարմինների կողմից որոշումների կայացման մեխանիզմների և, վերջին հաշվով, հասարակական բարիքների

բաշխնան համակարգի վերափոխում՝ նոր պահանջներին և իրողություններին համապատասխանեցնելու նպատակով:

Այսպիսով, պետական քաղաքականությունը կարելիէ սահմանել որպես իշխանության մարմինների գործողությունների ամբողջություն, ուղղված երկրի և հասարակության համար կենսական նշանակություն ունեցող իշխանությունների լուծմանը: Ակնհայտորեն, պետական քաղաքականության արդյունավետության ապահովման համար, նախ և առաջ, անհրաժեշտ է հստակ որոշել պետության և հասարակության զարգացման նպատակները և գերակայությունները, որից հետո անցնել դրանց ձեռք բերմանն ուղղված ռազմավարության մշականը: Այս առումով, հատկապես պետք է կարևորել ծրագրանպատակային մոտեցումների կիրառումը, որի արդյունքում հստակ կապ կստեղծվի դրված նպատակների, ձեռնարկված քայլերի և ստացված արդյունքների միջև: Նման մեխանիզմը, միևնույն ժամանակ, կապահովի արդյունավետ վերահսկողություն, ինչը կառավարման կարևոր խնդիրներից և, միաժամանակ, արդյունավետության ապահովման գրավականներից է հանդիսանում:

Դանրային կառավարումն իր վրա է կրում ինչպես հասարակական կյանքում, այնպես էլ սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական համակարգերում տեղի ունեցող փոփոխությունները: Այս առումով, դրա գործունեությունը պետք է խարսխվի այնպիսի սկզբունքների և ճկում մոտեցումների վրա, որոնք առավելագույնս կապահովեն տեղի ունեցող փոփոխություններին օպերատիվ կերպով հարմարվելու սահուն ընթացքը: Դակարակ դեպքում, հանրային կառավարման համակարգը, հատկապես անցումային տնտեսություն ունեցող երկրներում, որոնցում նման փոփոխությունները կրում են հաճախակի բնույթ, չի ապահովի իր առջև դրված նպատակների ձեռքբերումը և ստիպված կլինի բավարարվել իրավիճակային խնդիրների լուծմամբ:

Ընդհանուր առնամբ, երկրում իրականացվող պետական քաղաքականությունը կարելի է դիտարկել ըստ երկու տարբեր մակարդակների: Առաջինն ապահովում է համապետական, իսկ երկրորդը՝ տեղական նշանակության խնդիրների լուծումը: Երկրորդ մակարդակում իրականացվող քաղաքականության իշխանական նպատակն, անշուշտ, հանայնքի զարգացման համար անհրաժեշտ նախադրյալների ձևավորումն է: Վերջիններս իրենց մեջ ընդգրկում են ինչպես ռեսուրսային, այնպես էլ ինստիտուցիոնալ ապահովվածության խնդիրներ, որոնց լուծման արդյունավետությունը տարբեր հանայնքներում, որպես կանոն, տարբեր են լինում: Այս առումով, պետական քաղաքականության երկու մակարդակները պետք է գտնվեն միմյանց հետ փոխադարձ կապի և փոխհամագործակցության պայմաններում, քանի որ դրանցից յուրաքանչյուրի վերջնական նպատակը նույն է՝ պետության զարգացում և հասարակության բարեկեցության ապահովում: Միաժամանակ, պետք է նկատի ունենալ, որ պետական քաղաքականության վրա խիստ առարկայական ազդեցություն ունեն մի շարք գործուներ, որոնց բացահայտումը և ազդեցության գնահատումը կարևոր նախապայման է հանդիսանում այդ քաղաքականության արդյունավետության ապահովման համար: Այս առումով, պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեությունը գնահատվում է իրենց տրամադրության տակ եղած ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործմամբ, նպատակների ձեռք բերման աստիճանով և, ի վերջո, հասարակական պահանջների բավարարման մակարդակով: Այս խնդիրն առավել ընգծված բնույթ ունի տեղական ինքնակառավարման մակարդակում, քանի որ

համայնքներն իրենց զարգացման և ռեսուրսային ապահովածության մակարդակներով տարբեր են և նման իրավիճակում համայնքային կառավարում իրականացնող մարմինների հիմնական խնդիրն է ռացիոնալ օգտագործել համայնքի բացարձակ և հարաբերական առավելությունները:

Այսպիսով, ընդհանրացված կերպով, հանրային կառավարման համակարգը կարելի է ներկայացնել որպես պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ամբողջություն, որոնց կանոնակարգված և նպատակային գործունեությունն ուղղված է հանրային բարիքների մատուցմանը և հասարակական պահանջմունքների բավարարմանը: Միևնույն ժամանակ, տարբեր ինստիտուտներ և կառույցներ ևս, այս կամ այն կերպ, առնչվում են տվյալ գործընթացի հետ՝ կազմելով հասարակության քաղաքական համակարգի առանցքը: Որպես այդպիսիք հանդես են գալիս քաղաքական կուսակցությունները, հասարակական միավորումները և քաղաքացիական հասարակության մյուս կառույցները: Ընդ որում, հանրային կառավարման գործընթացում հատկապես կարևոր նշանակություն ունեն հասարակական վերահսկողության մեխանիզմները, որոնք ապահովում են բնակչության մասնակցությունը սեփական կարիքների բավարարմանն ուղղված պետական կառույցների գործունեության վերահսկողությանը:

Քաղաքական և տնտեսական բարեփոխումների իրականացումն, ակնհայտորեն, ենթադրում է նաև հանրային կառավարման դերի և բովանդակության փոփոխություն, ինչն, ի թիվս այլ գործոնների, պայմանավորված է նաև հասարակական-քաղաքական կյանքում պետության դերի վերահմաստավորմամբ: Այս առումով, հատկապես կարևոր նշանակություն է ստանում տարածքային կառավարումը և տեղական ինքնակառավարումը, որոնք պետք է հիմնված լինեն այն տրամաբանության վրա, ըստ որի տեղական նշանակության խնդիրների լուծումն աստիճանաբար պետք է մոտեցնել տեղի բնակչությանը, ելնելով, իհարկե, հանրային հնարավորություններից, իսկ տարածաշրջանային զարգացման հիմնահարցերի լուծումը դնել տարածքային կառավարման մարմինների վրա:

Ատենախոսության երկրորդ՝ «**ՀՅ հանրային արդյունավետ քաղաքականությունը որպես հանրային կառավարման համակարգի կարևորագույն գործիք» գլխում ուսումնասիրվել են ՀՅ հանրային կառավարման արդյունավետության բարձրացման գործոնները, գնահատվել է հարկարյութետային համակարգի դերն այդ գործում, դիտարկվել են հարկային քաղաքականության մշակման ու իրականացման խնդիրները, ինչպես նաև քննարկվել են հանրային կառավարման և հարկարյութետային համակարգերի փոխազդեցության հարցերը:**

Հանրային կառավարման համակարգի գործունեության արդյունավետությունը կախված է արտաքին և ներքին բազմաթիվ գործոններից, որոնք գտնվելով միմյանց հետ փոխազդեցության մեջ, որոշակիորեն պայմանավորում են համակարգի առջև դրված խնդիրների լուծման արդյունավետության աստիճանը: Այս առումով, հանրային կառավարման համակարգի կատարելագործումը, նախ և առաջ, պահանջում է այդ գործոնների բացահայտում և դրանց ազդեցության սահմանների և ծերի գնահատում:

Ընդհանուր առմամբ, հանրային կառավարման համակարգն իր վրա կրում է արտաքին և ներքին միջավայրերի և դրանցով պայմանավորված գործոնների ազդեցությունը: Առաջիններն ուղղակի կամ անուղղակի կերպով են ներգործում հանրային կառավարման վրա և տարբեր մակարդակներում ունեն դրսնորման տարբեր առանձ-

նահատկություններ: Որպես այդպիսիք կարելի է դիտարկել քաղաքական, իրավական, տնտեսական, սոցիալ-մշակութային, գիտատեխնոլոգիական և միջազգային համակարգերը: Ներքին միջավայրի գործոններն են նպատակները և խնդիրները, կազմակերպական կառուցվածքը, քաղաքական տեխնոլոգիաները, կադրերի մասնագիտական որակավորման մակարդակը, կազմակերպական կուլտուրան և որոշումների ընդունման և կոմունիկացիոն կապերի ապահովման համակարգերը: Միևնույն ժամանակ, պետք է նկատի ունենալ, որ արտաքին և ներքին և միջավայրերը միմյանց հետ գտնվում են փոխադարձ ազդեցության վիճակում: Ներքին միջավայրի առանցքը կազմում են հանրային կառավարման նպատակները, որոնք, ի վերջո, հանգում են հանրային բարեկեցության ապահովմանը, ինչն էլ, ըստ Էության, հանդես է գալիս որպես պետական քաղաքականության վերջնական արդյունք: Ընդ որում, դրան են զգուշում հասնել նաև երկրում գործող քաղաքական ինստիտուտները: Միևնույն ժամանակ, նպատակները միմյանցից տարբերվում են ըստ կառավարման մակարդակների և ոլորտների, ինչն ենթադրում է յուրաքանչյուրի դեպքում տարբերակված լուծումների մշակում և համապատասխան մոտեցումների կիրառում: Այլ կերպ ասած, հանրային կառավարման արդյունավետության ապահովման կարևոր նախապայմաններից է հանդիսանում նպատակների և խնդիրների հստակ սահմանումը, դրանց առաջնահերթությունների որոշումը, լուծման տարբերակների մշակումը, դրանցից լավագույնի ընտրությունը և վերջինիս իրականացման համար անհրաժեշտ ռեսուրսների գնահատումը: Ընդ որում, գործընթացի առանցքային պահերից է ակնկալվող արդյունքների որոշումը և դրանց ստացման նկատմամբ անհրաժեշտ վերահսկողության իրականացումը: Միևնույն ժամանակ, դրված խնդիրների լուծման գործում կարևոր նշանակություն ունի նաև կառավարման կազմակերպական կառուցվածքի ձևավորումը, որն, առաջին հերթին, ենթադրում է դրա առանձին օղակների միջև փոխհարաբերությունների հստակ կարգավորում և իրավասությունների ու գործառույթների տարանջատում:

Հանրային կառավարման համակարգը քաղաքական և տնտեսական փոփոխություններին զուգընթաց իր վրա կրում է դրանց ազդեցությունը, ինչով պայմանավորված համապատասխան վերափոխումների իրականացման անհրաժեշտություն է առաջանում: Այս տեսանկյունից, կարելի է նշել, որ հանրային կառավարման համակարգի կայացումն ու զարգացումը պայմանավորված են տվյալ երկրի առանձնահատկություններով և դրանցից բխող բազմաթիվ գործոններով: Միևնույն ժամանակ, այն անհրաժեշտ է դիտարկել պետական քաղաքականության բոլոր ուղղությունների հետ սերտ փոխկախվածության համատեքստում՝ որպես մեկ միասնական համակարգ: Իրականում, հանրային կառավարման արդյունավետությունն ուղիղ համեմատական կախվածության մեջ է գտնվում պետական քաղաքականության տարբեր ուղղությունների և, հատկապես տնտեսական քաղաքականության հետ: Ակնհայտ է, որ ընդհանուր տնտեսական քաղաքականության արդյունավետությունն անհրաժեշտ նախադրյալներ է ստեղծում պետության կողմից սեփական գործառույթների իրականացման և, մասնավորապես, հասարակական բարիքների լիարժեք մատուցման համար, ինչն, ըստ Էության, հանրային կառավարման համակարգի կարևոր խնդիրներից է: Միևնույն ժամանակ, վերջինիս գործունեության արդյունավետությունը հանդիսանում է որոշակի նախապայման վարվող քաղաքականության կատարելագործման համար:

Ընդհանուր առնամբ, հանրային կառավարման արդյունավետությունը կարող է ապահովել տնտեսության նրգունակության բարձրացման պայմաններում, որի դեպքուն բավարար երաշխիքներ կստեղծվեն հասարակական կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում ցանկալի արդյունքների հասնելու համար: Տվյալ խնդրի լուծման գործում իր առարկակայական և առանցքային դերն ու նշանակությունն ունի երկրի հարկաբյուջետային համակարգը, որի գլխավոր խնդիրը պետության գործառույթների իրականացման համար անհրաժեշտ ֆինանսական բազայի ծևավորումն է: Միևնույն ժամանակ, այն կարևոր գործիք է ֆինանսական կայունության ապահովման և տնտեսական կայուն օարգացման համար:

Ընդհանրապես, յուրաքանչյուր երկրի տնտեսական օարգացման համար կարևոր նախապայման է հանդիսանում պետական եկամուտների հավաքագրման գործընթացի արդյունավետ կազմակերպումը, որն անհրաժեշտ երաշխիքներ է ստեղծում կուտակված սոցիալ-տնտեսական բազմաբնույթ հիմնախնդիրների լուծման համար: Որպես կանոն՝ պետական եկամուտները կազմուն հատկապես առանցքային նշանակություն ունեն հարկային եկամուտները, որոնք, ունենալով մեծ տեսակարար կշիռ, պայմանավորում են ծախսային կարիքների ֆինանսական ապահովվածության մակարդակը: Դա, բնականաբար, ենթադրում է այնպիսի հարկային քաղաքականության մշակում և իրականացում, որը կապահովի պետության ֆինանսական խնդիրների լուծումը և, միաժամանակ, կստեղծի խթաններ տնտեսության օարգացման համար: Խնդրի կարևորությունը հատկապես մեծ հնչեղություն և հրատապություն է ձեռք բերում ճգնաժամային երևույթների պայմաններում, քանի որ այդ դեպքում անհրաժեշտություն է առաջանում, մի կողմից հարկային լծակների միջոցով նպաստել տնտեսության աշխատացմանը և, մյուս կողմից, հավաքագրել ավելի շատ եկամուտներ շարունակաբար աճող ծախսերի ֆինանսավորման համար: Այդ առումով, հատկապես կարևորվում են հարկման պայմանների, ռեժիմների, հարկային բեռի բաշխման հարցերը, որոնք որոշակիորեն ազդում են պետական ֆինանսների կառավարման ամբողջ գործընթացի վրա: Իրավիճակի բարդությունը կայանում է նրանում, որ անցումային տնտեսությամբ պայմանավորված խնդիրներին զուգահեռ, հարկային մուտքերի հավաքագրմանը կոչված և նշված գործառույթների իրականացման համար անհրաժեշտ պետական ինստիտուտները տվյալ փուլում դեռևս բավարար մակարդակով ծևավորված չեն: Միևնույն ժամանակ, հարկերի հավաքագրման գործընթացի արդյունավետ կազմակերպումը հանդիսանում է պետական իշխանության գործունեության գնահատման կարևորագույն չափանիշ, հարկային ծառայությունների աշխատանքի արդյունավետության, ինչպես նաև երկրի վարկունակության ցուցիչ:

Հայաստանի Հանրապետությունում անկախության հրչակումից հետո իրականացվեցին խոշորամասշտար բարեփոխումներ, որոնց հիմնական նպատակը շուկայական հարաբերությունների պահանջներին բավարարող կազմակերպական, կառուցվածքային և օրենսդրաիրավական մեխանիզմների և ինստիտուտների ծևավորումն էր: Բնականաբար, տվյալ գործընթացն իր մեջ ընդգրկեց նաև հանրապետության հարկաբյուջետային համակարգը, որի ծևավորման և կայացման նպատակով ստեղծվեցին համապատասխան օրենսդրաիրավական դաշտ և ինստիտուցիոնալ կառույցներ: Չնայած այդ նպատակով իրականացված բարեփոխումներն եականորեն նպաստեցին հանրապետության հարկաբյուջետային ոլորտում որոշակի առաջընթացի ապահովմանը, այնու-

հանդերձ, ներկայումս առկա են մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնք նվազեցնում են հարկային համակարգի արդյունավետությունը: Մասնավորապես, այդ մասին են վկայում հարկային բեռի ծավալը, դրա բաշխումը հարկատուների առավել նեղ շրջանակի վրա, տնտեսության իրական հատվածի՝ որպես գլխավոր հարկատուի հնարավորությունների նվազումը, ձեռնարկատիրական ակտիվության ուղղությամբ հարկային մեխանիզմի կարգավորիչ և խթանիչ լծակների թույլ մակարդակը և այլն: Միաժամանակ, հարկային քաղաքականության մշակման և իրականացման ժամանակ տնտեսապես չի հմնավորված մի շարք սխալները ու բացթողունները, ֆինանսատնտեսական քաղաքականության տարբեր ուղղությունների (մասնավորապես հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների) միջև չհամաձայնեցված քայլերը, օրենսդրական դաշտի անկայունությունն ու անկատարությունը, հարկաբյուջետային օրենսդրության գնահատման և փորձաքննության մեխանիզմների ու պրակտիկայի, ինչպես նաև իրականացվող արդյունքների կանխատեսման համակարգի բացակայությունը խիստ բացասական ազդեցությունուն ունեն հանրապետությունում ներկայումս գործող հարկաբյուջետային համակարգի վրա: Արդյունքում, ճնան իրավիճակը հանգեցնում է պետական բյուջեի եկանտային մասի կրծատմանը և պետության կողմից սեփական գործառույթների իրականացման ֆինանսական ապահովածության աստիճանի նվազմանը՝ դրանցից բխող բացասական հետևանքներով:

Ընդհանուր առմամբ, հարկային քաղաքականության արդյունավետությունը գնահատվում է, ելնելով վերջինիս կողմից պետության առջև ծառացած խնդիրների լուծման ընդունակությունից և հնարավորությունից: Դա, ակնհայտորեն, մեծապես կախված է հարկային վարչարարության արդյունավետությունից, որի կատարելագործումը հարկային քաղաքականության բարելավման հիմնական ուղիներից մեկն է: Յետևաբար, հարկային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացումն առանց վարչարարական խնդիրների բացահայտման և հետևողական լուծման, դառնում է գրեթե անհնարին: Այն մշտապես պետք է դիտարկել հարկային քաղաքականության համատեքստում, իսկ վերջինս անհրաժեշտ է մշակել և իրականացնել վարչարարական առկա հնարավորություններից ելնելով:

Ատենախոսության երրորդ՝ «**Զարգացման առաջնահերթ ուղղությունների բացահայտման և կենսագործման պետական լծակները ՀՀ-ում» գլխում ուսումնասիրվել են պետական քաղաքականության գերակա ուղղությունների ընտրության չափորոշիչները և դրանց կիրառման հնարավորությունները, զարգացման առաջնահերթ խնդիրների լուծման ֆինանսական ապահովածության, տնտեսության գերակա ուղղությունների կենսագործման իրավական և տնտեսական հիմքերը, ինչպես նաև ներկայացվել են տնտեսության զարգացման ռազմավարության հիմնական ուղենիշները և տնտեսական անվտանգության ապահովման մեխանիզմները:**

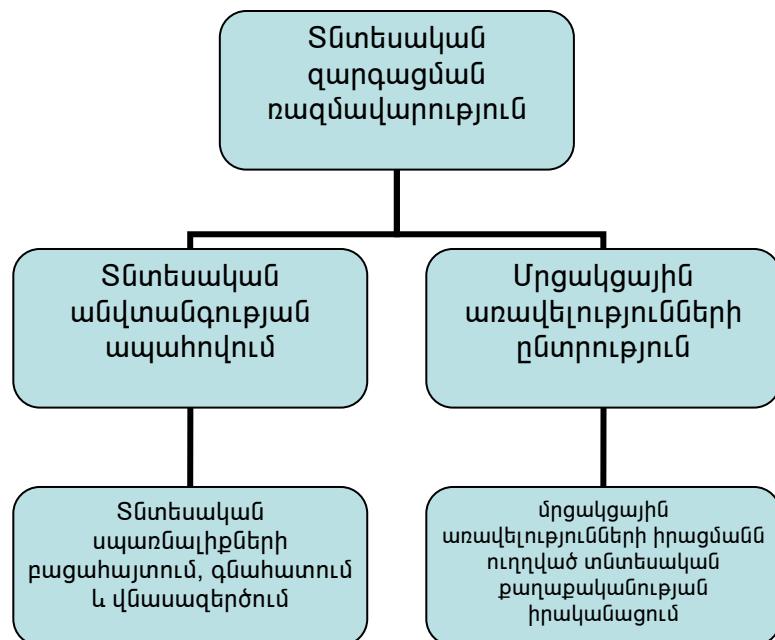
Տնտեսական անվտանգությունը կարելի է բնութագրել որպես ազգային տնտեսության կարողություն և ընդունակություն՝ ապահովելու բնակչության կյանքի և կենսագործունեության արժանավայել պայմաններ, հասարակության ու պետության սոցիալական և ռազմաքաղաքական կայունություն, ինչպես նաև՝ ազգային շահերի պաշտպանության, ներքին ու արտաքին սպառնալիքներին ու ազդեցություններին դիմակայելու մեխանիզմների ստեղծման միջոցով կառավարման համակարգի

անհրաժեշտ պատրաստվածություն: Ըստ էության, այն տնտեսական բարեփոխումների ածանցյալ է հանդիսանում և մեծապես կախված է երկրում իրականացվող ընդհանուր տնտեսական քաղաքականությունից: Տնտեսական անվտանգության մակարդակը, որպես կանոն, բնութագրվում է արտաքին և ներքին սպառնալիքներին տնտեսության դիմադրողականության աստիճանով, ինչպես նաև ներքին և արտաքին ոլորտներում տեղի ունեցող փոփոխություններին արագ և արդյունավետ հարմարվելու ունակությամբ: Դա, անշուշտ, ենթադրում է նաև բնակչության բարեկեցության բավարար մակարդակի ապահովման կարողություն, որին, նախ և առաջ, կարելի է հասնել իհմնավորված և երկրի սոցիալ-տնտեսական առանձնահատկությունները հաշվի առնող քաղաքականության մշակման և իրականացման միջոցով:

Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական զարգացման ներկա փուլում, օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով պայմանավորված, առկա են մի շարք լուրջ սպառնալիքներ, որոնք որոշակիերն խաթարում են երկրի տնտեսական անվտանգությունը: Մասնավորապես, որպես այդպիսիք կարելի է նշել սոցիալական և գույքային անհավասարության բարձր մակարդակը, տնտեսության ոչ ռացիոնալ կառուցվածքը, ներմուծման և արտահանման ոչ ցանկալի հարաբերակցությունը, երկրի պարտքային մեծ բեռը, արտաքին ֆինանսավորման աղբյուրներից բարձր կախվածությունը, տարածքային անհամաչափ զարգացումը և այլն: Բնականաբար, առաջիկա տարիներին հանրապետությունում իրականացվող տնտեսական քաղաքականությունը պետք է հիմնականում ուղղված լինի նշված սպառնալիքների վերացմանը, ինչի արդյունքում կստեղծվեն տնտեսության բնականոն զարգացման լուրջ նախապայմաններ: Ըստ էության, նշված նպատակի իրացման գործում կարևոր դեր և նշանակություն ունի հարկաբյուջետային քաղաքականությունը, որը կոչված է, մի կողմից խթանելու գերակա ոլորտների զարգացումը, մյուս կողմից՝ ապահովելու դրանց ֆինանսական իհմքերը: Այս տեսանկյունից կարևորվում է երկրի գլխավոր ֆինանսական փաստաթղթի՝ պետական բյուջեի դերը առաջնահերթ խնդիրների լուծման ֆինանսական ապահովվածության հարցում: Ընդ որում, հարկաբյուջետային քաղաքականության առումով, տնտեսական անվտանգության ապահովման տեսանկյունից, առաջիկա տարիների համար կարևոր խնդիր է արտաքին պետական պարտքի կառավարման նոր մոտեցումների մշակումը: Հանրապետությունում գոյություն ունեցող մի շարք հիմնախնդիրների լուծմանը պայմանավորված վերջին տարիներին ներգրավվեցին զգալի ծավալով ֆինանսական փոխառություններ, որի արդյունքում էականորեն աճեց հանրապետության արտաքին պարտքը: Միևնույն ժամանակ, արտաքին աղբյուրներից ներգրավված փոխառու միջոցների հաշվին իրականացվող ծրագրերի արդյունավետությունը հեռու է ցանկալի մակարդակից, ինչը բազմաբնույթ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառների հետևանք է: Մասնավորապես, վերահսկողության մեխանիզմների անկատարությունը, օրենսդրական դաշտի թերությունները, ծրագրանպատակային մոտեցումների կիրառման անբավարարությունը շատ դեպքերում հանգեցրել են արտաքին միջոցների փոշիացմանը և ոչ արդյունավետ օգտագործմանը: Այս առումով, պետական պարտքի կառավարման և բյուջետային դեֆիցիտի ֆինանսավորման խնդիրների լուծումը հարկաբյուջետային համակարգի գործումներության ընդհանուր արդյունավետության բարձրացման նախապայմաններից են հանդիսանում: Հետևաբար, պետական եկամուտների հավաքագրման և ծախսերի իրականացման ոլորտում գոյություն

ունեցող հիմնախնդիրների լուծումն իր մեջ պետք է ընդգրկի նաև նշված հարցերի շրջանակը:

Տնտեսական անվտանգության տեսանկյունից յուրաքանչյուր երկրի զարգացման ամենախոցելի կողմը, թերևս, պետք է համարել այդ ուղղությամբ ձևակերպված նպատակների և զարգացման գերակա ուղղությունների հստակության բացակայությունը: Սման պայմաններում, որպես կանոն, կարող են ծագել տնտեսական լրջագույն սպառնալիքներ, որոնք, ի վերջո, հանգեցնում են երկրի տնտեսական անվտանգության խաթարմանը: Այդ իսկ պատճառով, մշակվող և իրականացվող ընդհանուր տնտեսական քաղաքականության հիմքում պետք է դնել այնպիսի չափորոշիչներ, որոնք բացառելով սուբյեկտիվ մոտեցումները, թույլ կտան ընտրել տվյալ երկրի տնտեսությանը բնորոշ և առանձնահատկություններից բխող զարգացման ռազմավարություն: Վերջինս, իր հերթին, կարող է ունենալ երկու կարևորագույն հենասյուններ. տնտեսական անվտանգության ապահովում կամ տնտեսական սպառնալիքների վնասազերծում և երկրի մրցակցային առավելությունների բացահայտում ու իրացում: Դետևաբար, ընտրության չափորոշիչները պետք է ելնեն ինչպես տնտեսական անվտանգության ապահովածության հրամայականից, այնպես էլ՝ մրցունակությունը բնութագրող այնպիսի գործոններից, ինչպիսիք են՝ միավոր արտադրանքի համար պահանջվող ծախսերի ցածր մակարդակը, տեղական և արտերկրի շուկաներում պահանջարկը, մրցակցային առողջ դաշտի առկայությունը, ռեսուրսներով ապահովածության աստիճանը, ներդրումային, հարկային ու մաքսային բարենպաստ միջավայրերը և այլն (տես գծապատկեր 1):

Գծապատկեր 1. Երկրի տնտեսական զարգացման ռազմավարությունը

Ազգային տնտեսությունում և համաշխարհային շուկայում առկա միտումների վերլուծությունը վկայում է, որ մրցակցային առավելությունների հրացմանը միտված տնտեսական ռազմավարությունը չի կարող բավարար արդյունավետության մակարդակի հասնել, եթե զուգահեռաբար չեն վնասազերծվում զարգացմանը խոչընդոտող տնտեսական սպառնալիքները: Դետևաբար, անհրաժեշտություն է առաջանում

առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել հենց տնտեսական անվտանգության հիմնահարցերին:

Հայաստանի առումով, հիմք ընդունելով, հանրապետությունում վարվող տնտեսական քաղաքականության ուղղությունները, ներկայում իրականացվում է «Մրցունակ մասնավոր հատված Հայաստանում» (CAPS) ծրագիրը², որը տնտեսական ոլորտում ներգրավված և CAPS ծրագրի կողմից ընտրված կլաստերների, աշխատուժի և գենդերային հարցերով զբաղվող անկախ հայկական հետազոտական կենտրոնների հետ համագործակցության ճանապարհով հետապնդում է գործարար միջավայրի բարելավման և կոնկրետ ոլորտներում տնտեսավարող սուբյեկտների միջև համագործակցության խթանման նպատակ: Ընդ որում, ոլորտների մեծ մասը բաղկացած է շահագրգիռ կողմերի տարբեր խմբերից, որոնցից կառավարությունը հանդես է գալիս որպես առևտրային գործընթացները՝ կարգավորող, կրթական հաստատությունները՝ անհրաժեշտ որակավարում ունեցող մասնագետներ պատրաստող, բիզնեսի զարգացմանն աջակցություն մատուցողները՝ խորհրդատվական և կառավարման այլ ծառայություններ իրականացնող և բուն ոլորտը՝ վերջնական սպառողին ապրանքներ և ծառայություններ տրամադրող կառույցներ:

Կլաստերների ձևավորման գործընթացն ընդհանուր նպատակների իրացման շուրջ շահագրգիռ կողմերի համախումբն է, որոնք հիմնականում կոչված են նպաստելու մարքեթինգի բարելավմանը և վարկանիշի բաձրացմանը, ոլորտում անհրաժեշտ որակի ապահովմանը, ինչպես նաև աշխատուժի ուսուցմանը: Պատշաճ կերպով զարգացնելու դեպքում կլաստերները կարող են դառնալ տնտեսության զարգացման ռազմավարության կարևոր մաս: Անհրաժեշտ է, որպեսզի Հայաստանը կլաստերների աջակցությունը դարձնի մրցունակությունը բարելավելու մոտեցման կարևորագույն բաղկացուցիչ:

Ակնհայտ է, որ յուրաքանչյուր երկրի, այդ թվում նաև՝ Հայաստանի տնտեսության զարգացման գերակա ուղղություններին միտված ռազմավարությունը չի կարող ունենալ հայեցողական բնույթ և ենթակա լինել հաճախակի փոփոխությունների՝ կախված պետական ու մասնավոր կառույցներում առկա անկայուն և անկանխատեսելի գործընթացներից: Հանրային կառավարման արդյունավետության կարևորագույն գրավականներից մեկն, այս առումով, զարգացման որոշակի կայունությունն է, որն ապահովում է նաև տնտեսական ռազմավարության և տնտեսական ծրագրերի օրենսդրահրավական դաշտի ձևավորման և զարգացման միջոցով: Որպես կանոն, յուրաքանչյուր երկրի զարգացման գերակա նպատակները ձևակերպված են հիմնական օրենքում՝ Սահմանադրությամբ, որից բխում են բոլոր, այդ թվում նաև՝ տնտեսական օրենքները, կամ այլ կերպ ասած՝ տնտեսության զարգացումն ապահովող և կանոնակարգող իրավական հիմքերը: Հայաստանի տնտեսական զարգացման գերակա ուղղությունները, բացի վերը նշված փաստաթղթերից, կանոնակարգվում են նաև մի շարք միջազգային համաձայնագրերով, կոնվենցիաներով և միջազգային կազմակերպությունների կողմից մշակված փաստաթղթերով, որոնք վավերացվել են հանրապետության կողմից: Միջազգային տարբեր կառույցներին անդամակցությամբ պայմանավորված, ՀՀ-ն ստանձնել է որոշակի պարտավորություններ, որոնց իրականացումն, իր հերթին, ուրվագծում է տնտեսական զարգացման որոշակի ուղղություններ և դրանով պայմանավորված գործողություններ: Դա հատկապես կարևոր նշանակություն ունի

².www.caps.am ՄՄՀՀ ծրագիր

գլոբալիզացման և տնտեսական ինտեգրացման խորացման ներկա պայմաններում, ինչով պայմանավորված Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող տնտեսական քաղաքականության հիմքում դրվում են միջազգային համագործակցության խորացմանը միտված մոտեցումներ: Այս ամենով հանդերձ, երկրի կառավարության կողմից մշակվում և բարձրագույն օրենսդիր նարմնի հավանության է ներկայացվում Կառավարության գործունեության ծրագիրը, որն իրենից ներկայացնում է տնտեսական զարգացման յուրատեսակ երկարաժամկետ ռազմավարություն: Մասնավորապես, Հայաստանի կառավարության գործունեության վերջին ծրագիրը, որը հավանության է արժանացել ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2014թ-ի մայիսին³, ըստ էության, պետք է համարել երկրի տնտեսական ռազմավարություն՝ իր գերակա ուղղություններով: Որպես այդպիսիք դիտարկվում են ազգային անվտանգության, պաշտպանության և երկրի կայուն զարգացման ապահովումը, պետական կառավարման, տեղական ինքնակառավարման և մասնավոր հատվածի արդյունավետ համագործակցության համակարգի ձևավորումը, բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության մակարդակի բարձրացումը, կրթության, գիտության և տարածքային համաշափ զարգացումը:

Վերջին տարիներին արձանագրված դրական առաջընթացով հանդերձ, պետք է նշել, որ միջազգային ասպարեզում ընթացող քաղաքական և տնտեսական գործընթացները Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող պետական քաղաքականության վերանայումների անհրաժեշտություն են ստեղծում: Ընդհանրապես, ժամանակակից պայմաններում զարգացող և նորանկախ երկրների դերը համաշխարհային տնտեսությունում շարունակաբար աճում է և տանում դեպի ուժերի որոշակի վերաբաշխնան: Ըստ էության, նորանկախ պետությունները հանդես են գալիս զարգացած պետությունների համար որպես նոր շուկա, իրենց վրա հրավիրելով օտարերկրյա ներդրողների և տարբեր միջազգային կառույցների հետաքրքրությունը: Այս առումով, պետության հիմնական և կարևոր խնդիրն է երկրում ձևավորել այնպիսի տնտեսական միջավայր, որը կնպաստի օտարերկրյա ֆինանսական ռեսուրսների ներգրավմանը և դրանց տեղաբաշխմանը տնտեսական զարգացման տեսանկյունից գերակա ոլորտներում:

Տնտեսական նոր հարաբերություններին անցման կուրս որդեգրելուց հետո Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվեցին լայնամաշտաբ բարեփոխումներ, որոնց հիմնական նպատակն էր շուկայական տնտեսության պահանջներին համապատասխանող կառույցների, ինստիտուտների և մեխանիզմների ձևավորումը, ինչպես նաև տնտեսական հարաբերությունների կարգավորման շուկայական մեխանիզմների ներդրումը: Պետք է նշել, որ շուկայական հարաբերություններին անցման ուղղությամբ հանրապետությունում իրականացված տնտեսական վերափոխումների սկզբնական փուլին (ինչը, ի դեպ, բնութագրական է գրեթե բոլոր անցումային տնտեսությամբ երկրներին) հիմնականում բնորոշ էին ճգնաժամային երևույթների առկայությունը, մակրոտնտեսական մի շարք ցուցանիշների վատթարացումը և տնտեսության բնականոն գործունեությունը խաթարող այլ գործոնների դրսևորումները: Աշխարհաքաղաքական անբարենպաստ զարգացումների, ազգամիջյան հակամարտության, հաղորդակցության ուղիների շրջափակման պայմաններում իրականացվող քաղաքական և տնտեսական բարեփոխումներն, ակնհայտորեն, չեն

³ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ծրագիր, 2014 թվական,
<http://www.gov.am/files/docs/1321.pdf>

կարող ապահովել ցանկալի արդյունքներ բոլոր ուղղություններով: Սակայն հետագա տարիներին ծեռնարկված քայլերի շնորհիվ հիմնականուն հաջողվեց ապահովել մակրոտնտեսական կայունություն, ինչն իր անմիջական ազդեցությունն ունեցավ տնտեսության տարբեր ոլորտների գործունեության վրա:

Ասենախոսության չորրորդ՝ «ՀՀ բյուջետային համակարգի դերը պետության գերակա խնդիրների լուծման գործում» գլխում բացահայտվել և գնահատվել են ՀՀ բյուջետային համակարգի հնարավորությունները պետության կենսական խնդիրների լուծման գործում, մշակվել են բյուջետային քաղաքականության առաջնահերթությունների որոշման մոտեցումները, ուսումնասիրվել են նպատակային ծրագրերի իրագործման, ինչպես նաև բյուջետային գործընթացի կատարելագործման ուղիները:

ՀՀ բյուջետային համակարգի կառուցվածքում առաջատար տեղն, ակնհայտորեն զբաղեցնում է պետական բյուջեն, որին վերապահված է պետության գործառույթների իրականացման ֆինանսական ապահովածության խնդրի լուծումը: Սակայն ֆինանսական սույլ հնարավորությունների պայմաններում չափազանց կարևոր է նաև ծախսային առաջնահերթությունների որոշումը և դրանցով պայմանավորված արդյունավետ բյուջետային քաղաքականության իրականացումը: Այդ նպատակով, համապատասխան տարիների կտրվածքով աշխատանքում իրականացվել է ՀՀ ՀՆԱ-ների և պետական բյուջեների հիմնական ցուցանիշների միջև փոխադարձ կապերի քանակական և որակական համակողմանի վերլուծություն համախառն ներքին արդյունքի, պետական բյուջեի եկամուտների, ծախսերի, պակասուրով և մյուս հիմնական բյուջետային ցուցանիշների հիման վրա (տես աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1.⁴

ՀՀ հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշների դիմամիկան 2005-2015թ.

Ցուցանիշներ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ՀՆԱ իրական աճ (%)	13.9	13.2	13.8	6.9	-14.1	2,2	4.7	7.2	3.5	3.4	4.1
Ներդրումներ/ՀՆԱ (%)	30.5	35.9	37.8	40.9	34.7	32.9	27.3	25.4	21.7	21.5	20.5
Պետական բյուջեի ընդամենը եկամուտներ, մլրդ. դրամ	374.7	441.5	588.0	785.3	672.1	759.7	859.9	918.9	1032.8	1144.8	1184.5
Պետական բյուջեի ընդամենը եկամուտներ/ՀՆԱ (%)	16.7	16.6	18.7	21.5	21.7	21.70	22.7	22.99	22.76	25.3	24.33
Հարկային	321,5	385.1	498,9	621.1	520.2	591.1	774.7	875.1	993.1	1064.1	1131.2

⁴ Աղյուսակը կազմված է 2005-2014 թվականների պետական բյուջեների կատարման տարեկան հաշվետվյունների և 2015 թվականի ՀՀ պետական բյուջեի և Ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների հիման վրա

Եկամուտներ և տուրքեր, մլրդ. դրամ											
Պետական բյուջեի հարկային եկամուտներ և տուրքեր/ՀՆԱ (%)	14.4	14.5	16.1	17.0	16.77	16.88	20.5	21.89	21.89	23.5	23.24
Պետական բյուջեի ընդամենը ծախսեր, մլրդ. դրամ	417.2	481.2	634.7	810.6	912.8	934.1	964.5	980.8	1152.6	1235.1	1298.6
Պետական բյուջեի ընդամենը ծախսեր/ՀՆԱ (%)	18.6	18.1	20.2	22.2	29.42	26.7	25.5	24.54	25.4	27.3	26.68
Պետական բյուջեի դեֆիցիտ (մլրդ. դրամ)	-	-	-	-	240.7	174.4	104.6	61.8	119.8	90.3	114.1
Պետական բյուջեի դեֆիցիտ/ՀՆԱ (%)	1.9	1.5	1.5	1.2	7.6	5.0	2.8	1.55	2.64	2.0	2.34

ՀՀ մակրոտնտեսական և բյուջետային ցուցանիշների վերլուծությունից ակնհայտ է դառնում, որ համախառն ներքին արդյունքը մինչև 2009 թվականն ունեցել է աճի միտում, իսկ համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հետևանքով այն նախորդ տարվա նկատմամբ նվազել է 14.1 տոկոսով: Հետագա տարիների կտրվածքով գրանցվել է աճ նաև այլ ցուցանիշների գծով, բացառությամբ պետական բյուջեի պակասուրդի: Վերջինիս մակարդակի նվազումը պայմանավորված է եղել պետքյուջեի եկամուտների, մասնավորապես հարկային նուտքերի ավելացմամբ: ՀՀ պետական բյուջեի հարկային եկամուտների կառուցվածքի վերաբերյալ պատկերացում կարելի է կազմել այսուակ 2-ից, իսկ հարկային բեռի մակարդակի փոփոխությունները ներկայացված են այսուակ 3-ում: Վերջինումս ներառված են ուղղակի և անուղղակի հարկերը, ներկայացված է դրանց տեսակարար կշիռը հարկային եկամուտներում և հարաբերակցություն ՀՆԱ-ի նկատմամբ:

Հարկային եկամուտներ ծավալը ՀՀ-ում 2005-2015թթ. (մլրդ. դրամ)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Հարկային եկամուտներ, պետական տուրք, այդ թվում՝	321.5	385.1	498.9	621.1	520.2	591.1	774.7	875.1	993.1	1064.1	1131.2
Ավելացված արժեքի հարկ	146.8	165.9	248.0	318.3	254.1	231.3	292.7	343.2	413.8	440.4	450.3
Ակցիզային հարկ	38.6	39.9	41.5	45.9	42.8	59.1	34.1	43.6	56.3	50.6	57.9
Ծահութահարկ	46.6	65.3	75.5	86.2	81.8	82.7	80.8	107.2	127.1	103.6	129.9
Եկամտային հարկ	26.6	35.5	46.8	53.7	60.2	64.0	82.1	91.2	225.9	289.2	308.7
Մաքսատուրք	16.5	18.3	24.0	37.3	25.1	25.4	31.2	39.3	43.7	48.4	53.5
Հաստատագրված վճար	13.0	15.1	17.9	20.3	22.8	25.3	25.0	22.5	7.5	4.9	3.8

⁵ Աղյուսակը կազմված է 2005-2014 թվականների պետական բյուջեների կատարման տարեկան հաշվետվությունների և 2015 թվականի ՀՀ պետական բյուջեի տվյալների հիման վրա

Այուսակ 2.⁶

ՀՅ ուղղակի ու անուղղակի հարկերի տեսակարար կշիռը հարկային եկամուտներում
և ՀՆԱ-ի նկատմամբ 2005-2015 թթ.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ուղղակի հարկերը (շահութահարկ, եկամտահարկ), մլրդ.դր	73.2	100.8	122.3	139.9	142	146.7	162.9	198.4	353	392.8	438
Ուղղակի հարկերի տեսակարար կշիռը հարկային եկամուտներում, %	22.7	26.2	24.5	22.5	27.3	24.8	21.0	22.7	35.5	36.9	38.7
Ուղղակի հարկերը ՀՆԱ-ի նկատմամբ, %	3.3	3.8	3.9	3.9	4.5	4.2	4.3	4.9	8.3	8.9	9.5
Անուղղակի հարկերը (ավելացված արժեքի հարկ, ակցիզային հարկ), մլրդ.դրամ	185.4	205.8	289.5	364.2	296.5	290.4	326.8	386.8	470.1	491	508.2
Անուղղակի հարկերի տեսակարար կշիռը հարկային եկամուտներում, %	57.7	53.4	58.0	58.6	57.0	49.1	42.2	44.2	47.3	46.1	44.9
Անուղղակի հարկերը ՀՆԱ-ի նկատմամբ, %	8.2	7.7	9.2	10.2	9.4	8.4	8.6	9.7	11.0	11.1	11.0

⁶ Այուսակը կազմված է 2005-2014 թվականների պետական բյուջեների կատարման տարեկան հաշվետվությունների և 2015 թվականի ՀՅ պետական բյուջեի և Ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների հիման վրա

Հարկաբյուջետային ոլորտի բարեփոխումների, ինչպես նաև իրականացված տնտեսական քաղաքականության արդյունքում զգալի դրական տեղաշարժ է արձանագրվել նաև բյուջետային ծախսերի կառուցվածքի բարելավման ուղղությամբ (տես այսուսակ 4):

Այսուսակ 4⁷.

ՀՀ 2009-2015թթ. պետական բյուջեների ծախսերը (մրդ. դրամ)

Գործառնական դասակարգման խմբերի անվանումները	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ընդհանուր ծախսեր, այդ թվում՝	929.1	954.3	986.5	1.006.1	1.152.6	1.235.1	1.298.6
01. Ընդհանուր բնույթի հարային ծառայություններ	113.0	143.3	154.1	160.5	208.9	217.3	238.1
02. Պաշտպանություն	130.2	147.5	145.5	152.8	182.7	190.0	199.0
03. Հասարակական կարգ, անվտան- գություն և դատական գործունեություն	69.5	67.4	72.5	76.7	72.4	104.8	100.9
04. Տնտեսական հարաբերություններ	133.8	112.5	83.9	71.1	131.4	83.3	85.2
05. Շրջակա միջավայրի պաշտպանություն	3.9	4.9	6.6	7.0	5.4	4.7	4.5
06. Բնակարանային շինարարություն և կոնունալ ծառայություններ	21.1	42.8	43.8	14.3	25.9	31.3	28.4
07. Առողջապահություն	56.2	56.1	63.3	64.5	71.9	76.6	83.4
08. Հանգիստ, մշակույթ և կրոն	16.3	16.1	17.6	22.8	18.2	21.	25.9
09. Կրթություն	107.5	97.8	106.1	102.8	108.3	115.8	127.6
10. Սոցիալական պաշտպանություն	243.6	244.4	256.2	291.8	304.7	342.5	385.5
11. Հիմնական բաժիններին չդասվող պահ. ֆոնդեր	33.9	21.6	36.1	41.8	22.7	47	20.0

Հարկ է նշել, որ վերջին տարիների ընթացքում հանրապետությունում իրականացված ծախսային քաղաքականության գծով արձանագրվել են որոշակի դրական միտումներ: Մասնավորապես, հետևողականորեն ավելացել են սոցիալական ոլորտի ծախսերը՝ նպաստելով այդ ուղղությամբ առկա հիմնախնդիրների լուծման հնարավորությունների ավելացմանը: Բացի այդ, բյուջետային որոշ ծրագրերի գծով արձանագրվել է բյուջետային

⁷ Այսուսակը կազմված է 2009-2014 թվականների պետական բյուջեների կատարման տարեկան հաշվետվությունների և 2015 թվականի ՀՀ պետական բյուջեի տվյալների հիման վրա Տվյալները ներկայացված են 2009-2015 թվականների կտրվածքով, քանի որ մինչև 2009 թվականը հանրապետությունում կիրառվել է բյուջետային ծախսերի այլ դասակարգում

հատկացումների էական ավելացում, ինչն ակնհայտորեն, առկա հիմնախնդիրների առավել ամբողջական և արդյունավետ լուծման նախապայման է հանդիսացել: Միաժամանակ, մի շարք ծրագրերի գծով հատկացումները դեռևս հեռու են ցանկալի մակարդակից, ինչի լուծումն, անշուշտ, պետք է դառնա առաջիկայում իրականացվելիք քաղաքականության հիմնական ուղղություններից մեկը: Անցած ժամանակահատվածում իրականացված բյուջետային քաղաքականությունը հիմնականում բնութագրվում է հանրապետությունում մակրոտնտեսական կայունության ապահովման գործում դրա դերի որոշակի բարձրացմամբ: Ընդհանուր առմանք, ձևավորված է հարկային համակարգը, սկսված է միջնաժամկետ ֆինանսական պլանավորման գործընթացը, սահմանված են ծրագրային և նպատակային բյուջետավորման մեխանիզմների ներդրման ուղղությանը հայեցակարգային մոտեցումները: Օրենսդրորեն ամրագրված են պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մակարդակներում ծախսային իրավասությունները և պատասխանատվության մեխանիզմները: Այս ամենով հանդերձ, հանրապետության բյուջետային համակարգում դեռևս առկա են մի շարք հիմնախնդիրներ, առանց որոնց լուծման բացառվում է պետական քաղաքականության արդյունավետության բարձրացումը: Մասնավորապես, գործող մեխանիզմները և ընթացակարգերը սահմանափակում են պետական ֆինանսների կառավարման արդյունավետության բարձրացման հնարավորությունները և ինստիտուցիոնալ խթանները: Խիստ ցածր է տնտեսության պետական սեկտորի տնտեսական արդյունավետությունը, իսկ պետական գույքի զգալի մասը չի օգտագործվում հանրային շահերի իրացման նպատակով: Բյուջետային ֆինանսավորում ստացող հիմնարկների ցանցը չի կարելի համարել օպտիմալ, ինչը խիստ նվազեցնում է բյուջետային միջոցների օգտագործման արդյունավետությունը և, միևնույն ժամանակ, ավելացնում է դրանց պահպանման ծախսատարությունը: Պետական բյուջեի միջոցները բյուջետային հիմնարկներին չեն հատկացվում վերջիններիս հասարակական օգտակարությունից, մատուցվող ծառայությունների որակից և ծավալից ելնելով:

Բյուջետային համակարգի արդյունավետության բարձրացումն, ակնհայտորեն, մեծապես կախված է նաև հարկային համակարգի գործունեությունից: Վերջինս, ըստ եռթյան, պետք է ապահովի բյուջետային պահանջմունքների ֆինանսավորումը և, միաժամանակ, խոչընդոտ չհանդիսանա տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության, նրանց մրցունակության և գործարար ակտիվության բարձրացման համար: Հարկման պայմանները պետք է լինեն հստակ և տարաբնույթ մեկնաբանությունների տեղիք չտան:

Այսպիսով, կարևորելով անհրաժեշտ ծավալով ՀՀ բյուջետային եկամուտների ապահովման խնդիրը, միաժամանակ, պետք է մեծապես նպաստել բյուջետային միջոցների ծախսման արդյունավետության բարձրացմանը: Դա հատկապես կարևորվում է անցումային տնտեսության պայմաններում, երբ ֆինանսական միջոցների անբավարությունը պահանջում է դրանց օգտագործման առաջնահերթությունների որոշում և ռացիոնալության բարձր մակարդակի ապահովում: Այդ նպատակին հասնելու, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում կայուն տնտեսական աճ ապահովելու համար կարևորագույն նախապայման պետք է դառնա պետական բյուջեի եկամուտների ավելացումը և դրանց հիմնավորված օգտագործումն ըստ առանձին ուղղությունների՝

- տնտեսության ֆինանսավորում (տնտեսական հարաբերություններ, շրջակա միջավայրի պաշտպանություն),

- սոցիալական ոլորտի ծախսեր (կրթություն և գիտություն, առողջապահություն, սոցիալական ապահովություն, մշակույթ, տեղեկատվություն, սպորտ և կրոն),
- ընդհանուր բնույթի ծախսեր (ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայություններ, հասարակական կարգ, անվատանգություն և դատական գործունեություն),
- պաշտպանության ծախսեր,
- այլ ծախսեր:

Նշված ուղղություններով բյուջետային ծախսերի հիմնավորվածության աստիճանը որոշելու համար չափազանց կարևոր է այդ ծախսերը բնութագրող ցուցանիշների միջև փոխկապակացվածության բացահայտման խնդիրը: Դրա լուծման համար, հիմնվելով քանակական վերլուծության ապարատի վրա, աշխատանքուն որոշվել են նշված ծախսային ուղղությունների հիմնավորվածության աստիճանը բնութագրող այնպիսի գործակիցներ, ինչպիսիք են՝

$$\text{կորելյացիայի գործակիցը} = \frac{\delta_y - \delta_{x_1}}{\delta_x * \delta_{x_1}}, \quad (1)$$

$$\eta\text{-տերմինացիայի ցուցանիշը} = r_{yx_1}^2 * 100\%, \quad (2)$$

$$\text{ստանդարտացման գործակիցը} = a_t * \frac{\delta_{x_1}}{\delta_y}, \quad (3)$$

կորելյացիայի գործակցի միջին քառակուսային սխալի մեծությունը՝

$$\delta_{\eta_{yx_1}} = \frac{1 - r_{yx_1}^2}{\sqrt{n}} \quad (4)$$

կորելյացիայի գործակցի հուսալիության չափանիշը՝

$$\mu_t = \frac{r_{yx_1}}{\delta_{\eta_{yx_1}}} \quad (5)$$

ՀՀ պետական բյուջեի 2009-2014 թվականներին նշված ուղղություններով իրականացված ծախսերի և այդ նպատակով կատարված հատկացումների միջև առկա են փոխադարձ հուսալի կորելյացիոն կապեր, որոնք բավականաչափ բարձր են բոլոր ծախսերի գծով, բացառությամբ այլ ծախսերի ($r_{yx_1} = 0.9801$): Դա, մեր կարծիքով, դրական երևույթ է, քանի որ ինչքան փոքր լինեն այլ ծախսերի գծով նախատեսված հատկացումները, այնքան կավելաման մնացած ծախսերին հատկացվող դրամական միջոցները: Հաշվարկված գործակիցների մեծությունների արդյունավետության մասին է խոսում նաև կորելյացիայի գործակցի միջին քառակուսային սխալի ցուցանիշը և դրանց հուսալիության չափանիշը: y_1 և x_1, x_2, x_3, x_4 գործոնների միջև փոխադարձ կորելյացիայի կապը բավականաչափ բարձր է, ինչի վկայություն պետք է համարել նաև դետերմինացիայի ցուցանիշները:

Աշխատանքում իրականացվել է ՀՀ պետական բյուջեի եկամուտների և ծախսեր միջև գոյություն ունեցող կապերի բազմագործոն վերլուծություն, որն արտահայտվում է հետևյալ հավասարման տեսքով.

$$y_{1,x_1,x_2,x_3,x_4,x_5} = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + a_3 x_3 + a_4 x_4 + a_5 x_5 \quad (6.)$$

ՀՅ պետական բյուջեի 2009-2014 թվականներին աշխատանքում դիտարկված ուղղություններով իրականացված ծախսերի և այդ նպատակով կատարված հատկացումների միջև եղած փոխկապվածությունը բնութագրող տվյալների հիման վրա (տես աղյուսակ 5) հաշվարկվել է ընդհանուր կորելյացիայի գործակիցը՝ $R_{y,x_1,x_2,x_3,x_4,x_5} = 0.8934$, իսկ դրան համապատասխան ընդհանուր դետերմինացիայի ցուցանիշը՝

$$D_{y,x_1,x_2,x_3,x_4,x_5} = R^2_{y,x_1,x_2,x_3,x_4,x_5} * 100\% = (0.8934)^2 * 100\% = 79,8\%$$

Աղյուսակ 5.

ՀՅ պետական բյուջեի եկամուտների և ծախսային հոդվածների փոխկապվածությունները՝ ըստ 2009-2014 թվականների տվյալների

Կոռելյացիայի գործոկիցներ (r_{y,x_t})	Դետերմինացիայի ցուցանիշ (d_{y_t,x_t}) %	Ստանդարտացման գործակիցներ ($\beta_t = a_t + \frac{\sigma_{x_t}}{\sigma_y}$)	Կոռելյացիայի գործակիցի միջին քառակուսային սխալի մեծություն ($\delta r_{y,x_t}$)	Կոռելյացիայի գործակիցի հուսալիության չափանիշը $\mu_t = \frac{r_{y,x_t}}{\delta r_{y,x_t}}$
$r_{y_1,x_1} = 0.9316$	$d_{y_1,x_1} = 86.8$	$\beta_1 = 0.1796$	$\delta r_{y_1,x_1} = 0.0303$	$\mu r_{y_1,x_1} = 30.75$
$r_{y_1,x_2} = 0.9739$	$d_{y_1,x_2} = 94.8$	$\beta_2 = 0.2219$	$\delta r_{y_1,x_2} = 0.0118$	$\mu r_{y_1,x_2} = 82.53$
$r_{y_1,x_3} = 0.9673$	$d_{y_1,x_3} = 93.6$	$\beta_3 = 0.2.87$	$\delta r_{y_1,x_3} = 0.0148$	$\mu r_{y_1,x_3} = 65.36$
$r_{y_1,x_4} = 0.9085$	$d_{y_1,x_4} = 93.8$	$\beta_4 = 0.2096$	$\delta r_{y_1,x_4} = -0.0142$	$\mu r_{y_1,x_4} = 68.20$
$r_{y_1,x_5} = 0.0801$	$d_{y_1,x_5} = 0.64$	$\beta_5 = 0.1224$	$\delta r_{y_1,x_5} = 0.2279$	$\mu r_{y_1,x_5} = 0.3515$

Յավասարման մեջ մտնող $a_0, a_1, a_2, a_3, a_4, a_5$ գործակիցների հաշվարկի արդյունքում ուժգրեսիայի հավասարումը ստացել է հետևյալ տեսքը.

$$Y_{1,x_1,x_2,x_3,x_4,x_5} = -53,2471 + 1,0463x_1 + 0,4323x_2 + 0,8383x_3 + 1,3190x_4 + 2,2348x_5$$

Ստացված հավասարման արդյունքային ցուցանիշի վրա դիտարկված գործուների ինտեգրալ ազդեցությունը զնահատելու համար ընդհանուր բազմագործոն կորելյացիայի գործակիցի հաշվարկն իրականացվել է հետևյալ հավասարման միջոցով՝

$$R_{y,x_1,x_2,x_3,x_4,x_5} = \sqrt{\beta_1 r_{y,x_1} + \beta_2 r_{y,x_2} + \beta_3 r_{y,x_3} + \beta_4 r_{y,x_4} + \beta_5 r_{y,x_5}} \quad (7)$$

Այսինքն դիտարկված գործոնների ինտեգրալ ազդեցությունը ՀՀ պետական բյուջեի եկամուտների վրա կազմել է 79,8 տոկոս:

Այսպիսով, ՀՀ պետական բյուջեի եկամուտների և դրանցով պայմանավորված ծախսերի փոխկապվածությունների քանակական գնահատման արդյունքում ստեղծվում են լայն հնարավորություններ ծախսային գերակայությունների բացահայտման և հարկաբյուջետային արդյունավետ քաղաքականության իրականացման տարբերակների ընտրության հարցում:

Ատենախոսության հիմքերորդ՝ **«Հարկաբյուջետային համակարգի հիմնախնդիրների բարելավման ուղիները ՀՀ-ում»** գլխում ուսումնասիրվել են հանրապետության տնտեսական համակարգի արդիականացման առանձնահատկությունները, գնահատվել է հարկաբյուջետային քաղաքականության դերը տնտեսության մրցունակության բարձրացման գործում և մշակվել են հանրային կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացման հարկաբյուջետային մեխանիզմների կատարելագործման ուղիները:

Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական զարգացման ներկա փուլում հանրային կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացումը հանդիսանում է պետության առջև ծառացած կարևոր խնդիրներից մեկը: Տվյալ գործընթացում կարևոր դեր է վերապահված հարկաբյուջետային համակարգին, որի զարգացման պարագայում միայն հնարավոր կլինի պետության գործառույթների պատշաճ իրականացումը և երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացումը: Այս առումով, զարգացման ներկա փուլում Հայաստանուն հարկաբյուջետային քաղաքականության հիմնական նպատակներ պետք է դառնան.

- հարկային եկամուտների տեսակարար կշռի մեծացումը համախառն ներքին արդյունքի նկատմամբ, որը զարգացած և զարգացող երկրների համեմատությամբ գտնվում է բավականաչափ ցածր մակարդակի վրա և դրանով իսկ, սահմանափակում բյուջետային ծախսերի ավելացման հնարավորությունները,
- պետական ֆինանսների արդյունավետ կառավարումը, որը ենթադրում է պետական եկամուտների հավաքագման ողջ գործընթացի բարելավում, բյուջետային ծախսերի արդյունավետության և նպատակայնության բարձրացում, ինչպես նաև պետական ֆինանսական հոսքերի ծևավորման և օգտագործման նկատմամբ արդյունավետ վերահսկողության իրականացում,
- միջբյուջետային հարաբերությունների կանոնակարգումը և պետական գործառույթների լիարժեք իրականացման համար անհրաժեշտ ֆինանսավորման ապահովումը, որի հիմնական խնդիրը պետք է լինի բյուջետային համակարգի տարբեր մակարդակների միջև եկամտային և ծախսային իրավասությունների հստակ տարանջատումը, ֆինանսական համահարթեցման մեխանիզմի կատարելագործումը,
- հարկային բեռի արդարացի և հիմնավորված բաշխումը, որը պետք է դրսերպի տնտեսության իրական հատվածի վրա հարկային ճնշման կիրառման և հարկային եկամուտների կառուցվածքում ուղղակի և անուղղակի հարկերի միջև օպտիմալ հարաբերակցության հաստատման մեջ,
- տնտեսական աճին, այդ թվում՝ ներդրումային ակտիվության բարձրացմանը նպաստող հարկային լժակների կիրառումը, ինչպես նաև ձեռնարկատիրական

ակտիվության ուղղությամբ հարկային մեխանիզմի կարգավորիչ և խթանիչ լծակների օգտագործման արդյունավետության բարձրացումը,

- հարկերի վճարումից խուսափելու երևոյթների դեմ պայքարի տնտեսական և վարչական միջոցների կիրառումը և դրանով պայմանավորված հարկերի հավաքելիության մակարդակի բարձրացումը,
- հարկային և մաքսային վարչարարության արդյունավետության բարձրացումը, օրենսդրության պահանջների պատշաճ կատարման ապահովումը, հարկաբյուջետային քաղաքականության արդյունքների կանխատեսման մեթոդական հիմքերի մշակումը,
- հարկային քաղաքականության իրականացման գործընթացում «խաղի» հիմնական կանոնների կայունության ապահովումը, օրենսդրական դաշտի չհիմնավորված և չարդարացված փոփոխությունների բացառումը, հարկման մեխանիզմների շարունակական կատարելագործումը, օրենսդրության կիրառման նկատմանը վերահսկողության գործուն մեխանիզմների ստեղծումը,
- հայրենական արտադրության, ինչպես նաև՝ փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման համար հարկային բարենպաստ միջավայրի ձևավորումը:

Հարկային քաղաքականության կատարելագործման և պետական եկամուտների հավաքագրման բարելավման հետ միաժամանակ չափազանց կարևոր է նաև դրանց հիմնավորված և նպատակային օգտագործումը: Այս տեսանկյունից, բյուջետային ծախսերի արդյունավետության բարձրացումը յուրաքանչյուր պետության տնտեսական քաղաքականության առանցքային խնդիրներից է, որի լուծմամբ է մեծապես պայմանավորված պետության կողմից սեփական գործառույթների իրականացման լիարժեքության մակարդակը և որակը: Անշուտ, բյուջետային գործընթացի կատարելագործումն ենթադրում է օրենսդրահրավական և ինստիտուցիոնալ բնույթի համալիր միջոցառումների մշակում և իրականացում, ինչն, ակնհայտորեն, պետք է ուղղված լինի նշված խնդիրների լուծմանը: Ընդ որում, դրա զարգացումը ենթադրում է համապատասխան բարեփոխումների իրականացում նաև կառավարման տարրեր օղակներում: Վերջիններիս արդիականացումը և օպտիմալացումը հանդիսանում են ոչ միայն կառավարման արդյունավետության բարձրացման նախապայման, այլև բյուջետային ծախսերի տնտեսման, չհիմնավորված ծախսատարության կրծատման և սահմանափակ ֆինանսական միջոցների առավել նպատակային օգտագործման կարևոր միջոց: Այլ կերպ ասած, բյուջետային գործընթացի բարեփոխումները չեն կարող և չպետք է սահմանափակվեն միայն գուտ բյուջետային համակարգով, այլ նաև պետք է իրենց մեջ ընդգրկեն դրա հետ ուղակիրեն և անուղղակիրեն փոխհարաբերությունների մեջ մտնող մյուս համակարգերը և ենթահամակարգերը:

Սեր կարծիքով, հանրապետությունում բյուջետային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման համար պետք է լուծվեն հետևյալ խնդիրները:

1. Անհրաժեշտ է բարձրացնել երկարաժամկետ բյուջետային պլանավորման դերը տնտեսական աճի խթանման և բնակչության բարեկեցության բարձրացման գործում: Չնայած այն հանգամանքին, որ հանրապետությունում արդեն իսկ ներդրված է միջնաժամկետ ծախսային ծրագրի ինստիտուտը, սակայն այն դեռևս չի նպաստում երկարաժամկետ պլանավորման տարրերի զարգացմանը: Այդ նպատակով, անհրաժեշտ է ընդլայնել պլանավորման շրջանակները, բարձրացնել բյուջետային քաղաքականության

կանխատեսելիությունը և բյուջեի կազմնան որակը, ստեղծել խթաններ բյուջետային ծախսերի արդյունավետության բարձրացման համար: Առաջարկվում է ներդնել սոցիալ-տնտեսական զարգացման երկարաժամկետ ծրագրերի ինստիտուտը (15-20 տարի), որն իր մեջ կներառի բյուջետային համակարգի զարգացման հիմնական պարամետրերը, հնարավոր ռիսկերը և կսահմանի նպատակային կողմնորոշիչները: Երկարաժամկետ բյուջետային պլանավորումը պետք է իրական քայլ դառնա բյուջետային ծախսերի արդյունավետության բարձրացման համար, հանդես գալով որպես դրանց չիմնավորված աճը զապող գործոն: Դա ենթադրում է համապատասխան քայլերի իրականացում՝ պետական ծառայությունների որակի և պետական սեկտորում աշխատանքների արտադրողականության բարձրացման ուղղությամբ: Անհրաժեշտ է ձևավորել նաև բյուջետային ծախսերի արդյունավետության գնահատման չափորոշիչների համակարգ: Տնտեսական կանխատեսման՝ որպես բյուջետային պլանավորման որակի բարելավման կարևոր նախադրյալներից մեկի հավաստիության ապահովման համար անհրաժեշտ է եկանորեն բարձրացնել սոցիալ-տնտեսական զարգացման կանխատեսումների շրջանակը: Նախ և առաջ, անհրաժեշտ է ձևավորել այն մեթոդական և իրավական բազան, որի վրա հիմնված կլինեն միջնաժամկետ և երկարաժամկետ կանխատեսումները: Ընդ որում, պետք է խիստ կարևորել կանխատեսվող տնտեսական ցուցանիշների հավաստիության աստիճանի բարձրացումը: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է բյուջետային փաստաթղթերում ներկայացնել կառավարության կողմից կանխատեսվող ֆինանսական ցուցանիշների և կանխատեսումների հաշվարկման մեթոդաբանությունը, ինչը հնարավորություն կտա գնահատել բյուջեի հիմքում դրված մակրոտնտեսական կանխատեսումները և պարզել վերջիններիս իրատեսականության աստիճանը:

2. Բյուջետային գործընթացի բարելավման ուղղությամբ կարևոր քայլ կարող է հանդիսանալ ծրագրային բյուջետավորման շրջանակների ընդլայնումը և դրա ամրողական կիրառումը: Յուրաքանչյուր բյուջետային ծրագիր պետք է նախատեսի կոնկրետ նպատակներ և իրականացման ամեն մի փուլում դրանց ձեռքբերման գնահատման չափանիշներ: Եթե ծրագիրը հնարավորություն չի տալիս հասնել նախատեսված նպատակների ձեռքբերմանը, ապա անհրաժեշտ է հրաժարվել դրա հետագա իրականացումից՝ համապատասխան փոփոխություններ կատարելով վարվող քաղաքականության մեջ: Ընդ որում, բյուջետավորման այս մեթոդի դեպքում բյուջետային ռեսուրսները պետք է բաշխվեն բյուջետային ֆինանսավորում ստացողների միջև՝ նրանց առջև դրված նպատակներից ու խնդիրներից կախված և սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության միջնաժամկետ գերակայություններին և բյուջետային ռեսուրսների կանխատեսվող ծավալների շրջանակներին համապատասխան: Այդ դեպքում կբարձրանա բյուջետային ֆինանսավորում ստացողների պատասխանատվության աստիճանը՝ պլանավորվող արդյունքների ստացման համար:

Հարկաբյուջետային արդյունավետ քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը չափազանց բարդ խնդիր է ցանկացած, առավել ևս՝ շուկայական հարաբերություններին անցման փուլում գտնվող երկրների համար: Մեր երկրի դեպքում իրավիճակն ավելի է բարդանում սոցիալ-տնտեսական և աշխարհաքաղաքական խնդիրներով, հաղորդակցության ուղիների փաստացի բացակայությամբ, ազգամիջյան համակարտությամբ և մի շարք այլ հիմնախնդիրներով պայմանավորված: Ըստ Էւլիքյան նման իրավիճակում ձևավորվեց մեր երկրի հարկաբյուջետային համակարգը և, այդ

առումով, ակնհայտ էր, որ այդպիսի պայմաններում հարկարյութետային քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը օբյեկտիվորեն չեր կարող լինել համակարգված, ամբողջական և հիմնավորված: Չնայած դրան, պետք է նշել, որ բարեփոխումների սկզբնական ժամանակահատվածում այն, խոշոր հաշվով, կարողացավ իրականացնել իրեն վերապահված առաքելությունը և լուծեց երկրի առջև ծառացած հիմնանդիրների հիմնական մասը: Միևնույն ժամանակ, տնտեսական զարգացման ներկա փուլում, նոր իրողություններով պայմանավորված, իրատապ է դարձել հարկարյութետային համակարգի հետագա վերափոխումների անհրաժեշտությունը: Այս առումով, հանրապետությունում իրականացվելիք տնտեսական քաղաքականությունն առաջիկա տարիներին պետք է ուղղված լինի կայուն տնտեսական զարգացման ապահովմանը, ձեռք բերված տնտեսական աճի տեմպերի և մակրոտնտեսական կայունության շարունակական պահպանման ու իրականացվող քաղաքականության սոցիալական ուղղվածության խորացմանը:

Այս տեսանկյունից առաջնահերթ միջոցառումներն են.

- տնտեսության մեջ ներդրումների ծավալների (առավելապես՝ ուղղակի) ավելացման ապահովումը, հատկապես՝ ուղղորդված դեպի նյութական արտադրության ոլորտ ու արտադրական ենթակառուցվածքներ, արտահանման կողմնորոշում ունեցող և բարձր ավելացված արժեք ստեղծող ճյուղեր,
- տնտեսության մրցունակության շարունակական բարձրացումը, հատկապես՝ համեմատական մրցակցային առավելությունների օգտագործմամբ,
- ներմուծման նկատմամբ արտահանման առաջանցիկ տեմպերի ապահովումը, ընդ որում՝ արտահանման կառուցվածքում գիտատար ճյուղերի մասնաբաժնի զգալի մեծացմամբ,
- մարդկային, ֆինանսական և նյութատեխնիկական ռեսուրսների առավելագույն կենտրոնացումը գիտական ներուժի զարգացման և տնտեսության մեջ նորանուծությունների արդյունավետ կիրառման ապահովման նպատակով,
- տարածքների սոցիալ-տնտեսական զարգացման համաշափության ապահովումը,
- փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացմանը պետական աջակցության ապահովումը, ձեռնարկատիրական գործունեության ընդլայնումը ՀՀ մարզերում:

Տնտեսական զարգացման ներկա փուլի առանձնահատկություններից ելնելով, մեր կարծիքով, պետությունը պետք է ավելացնի իր ծախսերը ենթակառուցվածքների զարգացման ուղղությամբ: Անհրաժեշտ է նաև գործուն պետական օժանդակություն ցուցաբերել համակարգաստեղծ ընկերություններին, որոնք, պայմանավորված արտաքին գործուներով, ունեն որոշակի դժվարություններ: Չնայած հակաճգնաժամային գործողությունների շրջանակում վերջին տարիներին ՀՀ կառավարությունն ակտիվացրել է բյուջետային երաշխիքների, վարկերի և սուբսիդիաների տրամադրման գործընթացը, սակայն համակարգաստեղծ ոչ բոլոր ընկերությունները դրանցից օգտվելու հնարավորություն ունեն: Հանրապետությունում ներկայումս լուրջ հիմնախնդիր է հանդիսանում փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտին ցուցաբերվող պետական աջակցության ցածր արդյունավետությունը: Դրա վկայություն պետք է համարել ոլորտին դասվող սուբյեկտների թվաքանակի շարունակական կրծատումը, ինչը լուրջ հիմնախնդիր է տնտեսական զարգացման և սոցիալական կայունության ապահովման տեսանկյունից: Հատկանշական է այն հանգամանքը, որ փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման

իհմնախնդիրների շարքում իր կարևորությամբ հատկապես առանձնանում է տվյալ ոլորտի հարկնան ռեժիմի ցածր արդյունավետությունը: Չնայած այդ ուղղությամբ վերջին տարիներին ձեռնարկված քայլերին, այդուհանդերձ, արձանագրվող տնտեսական ցուցանիշները վկայում են դեռևս գոյություն ունեցող հիմնախնդիրների մասին: Այս առումով, կարծում ենք, նախ և առաջ, պետք է հատակեցնել փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտին դասվելու չափորոշիչները՝ հատկապես «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքի և հարկային օրենսդրությամբ սահմանված հարկման հատուկ ռեժիմներում գործելու չափորոշիչների միասնականացման առումով:

Ատենախոսության **եզրակացություններում** ամփոփվել և հակիրծ ներկայացվել են հետազոտության հիմնական եզրակացություններն ու առաջարկությունները.

1. Պետական կառավարման և տարածքային զարգացման առումով խիստ կարևորվում է կենտրոնացման ու ապակենտրոնացման միջև նոր, առավել արդյունավետ հարաբերակցության ստեղծման խնդիրը: Ներկայումս տեղական ինքնակառավարման մարմիններին վերապահված են բավականին ծախսատար պարտադիր լիազորություններ, որոնց կատարումը նրանց սեփական եկամուտների պայմաններում գրեթե անհնար է: Փաստորեն, հանրային հատվածի եկամուտների փոքր մասի տրամադրումը լայն ծախսային լիազորությունների պարտադիր ամրագրման պայմաններում զգալիորեն խաթարում է տեղական ինքնակառավարման մարմինների պարտադիր լիազորությունների կատարումը: Այս առումով, առաջնահերթ խնդիր է հանդիսանում ծախսային լիազորությունների և եկամտային աղբյուրների համապատասխանեցումն, ինչը կրաքարտացնի տեղական նշանակության խնդիրների լուծման արդյունավետությունը:
2. Հանրային կառավարման արդյունավետության բարձրացման գործոնների բացահայտման հարցում կարևոր է, նախ, հաշվի առնել դրա արդյունավետության անկման պատճառները և բարելավման հիմնական խոչընդոտները: Հայաստանի Հանրապետությունում տնտեսական բարեփոխումների սկզբնական փուլում ճգնաժամի խորացմանը մեծապես նպաստեցին այնպիսի փոխկապակցված գործոններ, ինչպիսիք էին մակրոտնտեսական անհավասարակշռվածությունը, ազատ շուկայի ինքնակարգավորման ինստիտուտների բացակայությունը և շուկայում գործող սուբյեկտների՝ շուկայական մեխանիզմներին ոչ իրազեկ լինելը, ժառանգած տնտեսության կառուցվածքը, արտաքին տնտեսական կապերի փլուզումը և քաղաքական համակարգային վերափոխումները: Նշված գործոններն ուղղակիորեն անդրադարձան հանրային կառավարման համակարգի գործունեության վրա: Այս առումով, գոյություն ունի անմիջական կապ հանրային կառավարման և տնտեսության զարգացման մակարդակների միջև:
3. Հանրային կառավարման և պետական իշխանության գործունեության գնահատման կարևորագույն չափանիշ է հանդիսանում հարկերի հավաքագրելիությունը: Դրա վրա ազդող գործոնները խմբավորվում են ըստ տնտեսության ճգնաժամային իրավիճակի, կառավարման ու կարգավորման գործունեության և հարկատուների վարքագծի մոտիվների: Հարկերի հավաքելիության վրա իր առարկայական ազդեցությունն է թողնում նաև շրջանառության մեջ գտնվող կանխիկ փողի մեջ բաժինը, ինչը դժվարացնում է տնտեսական գործընթացների ֆինանսական վերահսկողությունը և

յուրօրինակ պատճառ հանդիսանում ստվերային գործունեության ընդլայնման համար: Այդ առումով, պետք է նշել, որ պետության ֆինանսական կարիքների ապահովման համար խիստ վտանգավոր երևույթ է հանդիսանում հարկատուների կողմից եկամուտների թաքցման պրակտիկան: Հարկային իրավահարաբերություններում տեղի ունեցող խախտումները խիստ մեծ վտանգ են ներկայացնում ոչ միայն հարկային, այլ նաև ամբողջ երկրի սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական համակարգի համար:

4. Հանրային կառավարման կարևորագույն հիմնախնդիրներից է ներկայունս հանդիսանում նաև տարածքային ոչ համաչափ զարգացումը: Ակնհայտ է, որ տարածքային զարգացման բներացումը լուրջ խոչընդոտ է հանդիսանում յուրաքանչյուր պետության բնականոն զարգացման համար: Ըստ էության, որպես դրա ածանցյալ է հանդես գալիս սոցիալական բներացումը՝ իր բացասական հետևանքներով: Նման իրավիճակում, ակնհայտորեն, եական տարբերություններ են առաջանում նաև պետական եկամուտների ապահովման գործում առանձին տարածաշրջանների մասնակցության առումով: Այս ուղղությամբ կարևոր քայլ կարող է հանդիսանալ առանձին տարածաշրջանների կտրվածքով հարկային ներուժի գնահատումը, որը թույլ կտա որոշակի պատկերացում կազմել տվյալ ռեգիստրի զարգացման հնարավորությունների մասին և համապատասխան քաղաքականություն իրականացնել դրանց իրացման ուղղությամբ: Այս առումով, նպատակահարմար է իրականացնել նաև հարկային եկամուտների տարածքային դասակարգում և առանձին մարզերի կտրվածքով հարկային ներուժի գնահատում:
5. Հանրապետության հարկային համակարգում բարձր հարկերը հանդես են գալիս որպես համախառն պահանջարկի զսպման գործոն, ինչը հանդիսանում է տնտեսության անկման պատճառ: Անուղղակի հարկերն, ըստ էության, ուղղակիորեն կապված չեն աշխատանքի և կապիտալի արդյունավետության հետ, քանի որ դրանց հաշվարկման հիմքում հիմնականում հաշվի չեն առնվում արտադրության շահութաբերությունը պայմանավորող գործոնները: Որոշ առումներով, դրանք կրում են հակառակայական բնույթ, և այդ իսկ պատճառով դրանց տեսակարար կշիռը չպետք է մեծ լինի: Մեր համոզմամբ, հանրապետության հարկային համակարգում անուղղակի հարկերի տեսակարար կշռի աստիճանական, և ոչ թե կտրուկ կրծատումը պետք է դառնա տնտեսական վերափոխումների հիմնական ուղղություններից մեկը: Հարկային մեխանիզմը պետք է արդյունավետ փոխգործունեության մեջ գտնվի նաև դրամավարկային քաղաքականության հետ, որոշակի արտոնություններ տրամադրելով այն ֆինանսական և վարկային հաստատություններին, որոնք օգտագործում են երկարաժամկետ փոխառությունները ներդրումային նպատակներով: Անհրաժեշտ է նաև դիֆերենցված եղանակով կարգավորել արժեթղթերի շուկայում գործող սուբյեկտների գործունեությունը՝ արտոնություններ տալով ներդրումային նպատակային գործունեությամբ զբաղվողներին: Որակապես նոր մուտքումներ պետք է ցուցաբերել հարկային արտոնությունների ինստիտուտի նկատմամբ, ապահովելով դրանց խիստ նպատակայնությունը և ժամկետայնությունը: Դրանք պետք է տրամադրվեն միայն այն ոլորտներին, որոնք տնտեսական զարգացման համար ունեն առաջնային նշանակություն: Արտոնությունների տրամադրումը պետք է համապատասխանի պետական ներդրումային այն

ծրագրերին, որոնց արդյունավետության կանխատեսելիության աստիճանը բավականաչափ բարձր է:

6. ՀՀ-ում իրականացվող հարկային քաղաքականությունը բնութագրվում է մի շարք առանձնահատկություններով և հիմնախնդիրներով, որոնց լուծմամբ է պայմանավորված հարկային համակարգի արդյունավետության բարձրացումը: Այն, որպես կանոն, հիմնականում իրավիճակային խնդիրների լուծման նպատակ է հետապնդում: Սակայն նման մոտեցումը ֆիսկալ տեսանկյունից կարող է միայն կարճաժամկետ հատվածում հանգեցնել բյուջետային մուտքերի ավելացմանը: Նշված հանգամանքից ելնելով, կարծում ենք, որ երկրի երկարաժամկետ զարգացման անհրաժեշտությունը պահանջում է հարկային բարեփոխումների ընթացքում միջինժամկետ և երկարաժամկետ ռազմավարության մշակում՝ ուղղված հեռանկարային խնդիրների լուծմանը: Զարգացման ներկա փուլում հանրապետությունում իրականացվող հարկային քաղաքականությունը պետք է հաշվի առնի վերը նշված առանձնահատկությունները և ուղղված լինի պետության ֆիսկալ նպատակների իրացման և տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության ծավալների ընդլայնման անհրաժեշտության միջև հաշվեկշռվածության ապահովմանը: Ստվերային տնտեսության ծավալների կրճատման հաշվին պետք է մեծացնել ՀՆԱ-ի նկատմամբ հարկային եկամուտների մակարդակը, հարկատուների շրջանում արմատավորել պետության նկատմամբ պարտավորությունների կատարման գիտակցությունը, բարձրացնել հարկային վարչարարության արդյունավետությունը:
7. Հարկաբյուջետային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացումն, ի թիվս այլ խնդիրների, ուղղակիորեն կապված է նաև բյուջետային դեֆիցիտի և պետական պարտքի կառավարման գործընթացի բարելավման հետ: Ներքին պետական պարտքի մեծությունը խիստ որոշակի ազդեցություն ունի երկրի տնտեսության վրա և, այդ առումով, ընդհանուր պետական պարտավորությունների մեջ դրա ունեցած տեսակարար կշռով կարելի է պատկերացում կազմել երկրի տնտեսական վիճակի մասին: Մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ զարգացած երկրներուն ներքին պարտքին բաժին է ընկնում ընդհանուր պարտավորությունների հիմնական մասը, մինչեւ, զարգացող և անցումային տնտեսությամբ երկրներուն հակառակ պատկերն է՝ գերակշռում է արտաքին պարտքը: Առանձնահատուկ ուսումնասիրություն է պահանջում արտաքին պարտքի խնդիրը, քանի որ վերջինիս մեծացնելով երկրի արտաքին կախվածությունը, միաժամանակ, սահմանափակում է ինքնուրույն տնտեսական քաղաքականություն իրականացնելու հնարավորությունները: Ուստի պետական պարտքի կառավարման և բյուջետային դեֆիցիտի ֆինանսավորման խնդիրների լուծումը հարկաբյուջետային համակարգի գործունեության ընդհանուր արդյունավետության բարձրացման կարևոր նախապայմաններից են հանդիսանում:
8. Հարկաբյուջետային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացումն ենթադրում է բյուջետային գործընթացի կազմակերպական փուլերի ուսումնասիրություն և հիմնական առանձնահատկությունների բացահայտում: Որպեսզի բյուջետային համակարգը, որպես հանրային կառավարման կարևորագույն բաղադրիչ, կարողանա իրագործել իր վրա դրված ֆունկցիաները, անհրաժեշտ է մի

քանի պարտադիր պահանջների կատարում, որոնցից ամենակարևորը, թերևս, բյուջեի թափանցիկության ապահովումն է: Պետական բյուջեի դերի և բովանդակության ուսումնասիրությունը, նախ և առաջ, ենթադրում է երկրի ֆինանսական համակարգի էռլեյան բացահայտում: Դրա առանձին օղակների առանձնացման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է ՀՆԱ-ի ստեղծման, բաշխման և վերաբաշխման, եկամուտների ձևավորման և օգտագործման գործընթացում տնտեսական հարաբերությունների սուբյեկտների տարրեր կերպ մասնակցությամբ: Ըստ էռլեյան, ֆինանսական համակարգի կարևորագույն օղակը պետական և տեղական ֆինանսներն են, որոնք, իրենց հերթին, ներկայացված են բյուջետային համակարգի տեսքով:

9. Պետական կառավարման արդյունավետության բարձրացումն, ակնհայտորեն, պահանջում է պետական մարմինների գործունեության գնահատման և պլանավորման մոտեցումների վերանայում: Հարցը վերաբերում է կառավարման բյուրոկրատական ընթացակարգերից կոնկրետ արդյունքների ծեռքբերման վրա հիմնված առավել ճկուն մեխանիզմներին անցնան՝ առկա ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման միջոցով: Նշված խնդիրի լուծումը պահանջում է պետական մարմինների գործունեության գնահատման և պլանավորման քանակական և որակական չափորոշիչների համակարգի մշակում և պետական մարմինների դիֆերենցում, կախված նրանց կողմից իրականացվող գործառույթներից, այդ թվում նրանց գործունեության գնահատման քանակական չափորոշիչների կիրառման հնարավորությունից:
10. Հանրապետությունում բյուջետային գործընթացի կատարելագործումը պահանջում մի շարք կոնկրետ խնդիրների լուծում, որոնցից հատկանշական են հետևյալները.
- ըստ ռազմավարական նպատակների, խնդիրների և ծրագրերի բյուջետային ծախսերի բաշխումն ապահովող բյուջեի նախագծի մշակման մեխանիզմի ներդրում,
 - ներգերատեսչական ծրագրերի մեթոդաբանության մշակում,
 - միջինժամկետ և տարեկան բյուջետային պլանավորման փոխկապակցվածության ապահովում,
 - բյուջետային գործընթացում մոնիթորինգի և ծրագրերի կատարման ու ծախսերի իրականացման արդյունավետության գնահատման համակարգի մշակում ու ներդրում և այլն:
11. Որպես պետական ֆինանսների կառավարման արդյունավետ համակարգի ձևավորման կարևորագույն սկզբունք պետք է առաջնահերթ խնդիրների շարքում ընդգրկել պետական իշխանության գործունեության ծախսատարության նվազեցումը և կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերի օպտիմալացումը: Չնայած վերջին տարիներին հանրապետությունում այդ ուղղությամբ իրականացված քայլերին, այդուհանդերձ, պետական կառավարման համակարգը շարունակում է մնալ ուռճացված, առկա են պետական մարմինների իրավասությունների կրկնություններ, լիազորությունների հստակ տարանջատումը բացակայում է, ինչի հետևանքով պետական կառավարման համակարգը դեռևս հեռու է օպտիմալ լինելուց: Արդյունքում, դրա գործունեության ֆինանսավորման ծավալը բավականաչափ մեծ է բյուջետային ծախսերի ընդհանուր ծավալում: Ակնհայտ է, որ

- հարկաբյուջետային համակարգի արդյունավետության բարձրացումը չի կարող տեղի ունենալ առանց պետական ծառայությունների ֆինանսավորման հիմնավորված ծավալների սահմանման: Իսկ վերջինիս նախապայման է հանդիսանում պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումները և բյուջետային ֆինանսավորման ծավալների օպտիմալացումը:
12. Բյուջետային համակարգի բարեփոխումների կարևոր ուղղություններից մեկը պետք է հանդիսանա միջբյուջետային հարաբերությունների արդյունավետ համակարգի ձևավորումը և, մասնավորապես, բյուջետային համակարգի բոլոր մակարդակներուն իրավասությունների և պատասխանատվության, պարտավորությունների և ռեսուրսների միջև հաշվեկշռվածության ապահովումը: Ակնհայտորեն, տվյալ ոլորտում հիմնական խնդիր հանդիսանում է ֆինանսական պարտավորությունների հիմնավորված ապակենտրոնացումը և բյուջետային մուտքերի ամրագրումը համապատասխան մակարդակի բյուջեներին՝ պահպանելով ստանձնած ծախսային պարտավորություններին համարժեքությունը: Այս խնդիրը հատկապես կարևոր է Հայաստանի Հանրապետության համար, որտեղ տեղական բյուջեների եկամտային բազան, որպես կանոն, չափազանց փոքր է տեղական ինքնակառավարման մարմիններին վերապահված լիազորությունների պատշաճ իրականացումը ֆինանսավորելու համար: Միջբյուջետային հարաբերությունների բնույթը պետք է նպաստի տարածաշրջաններում տնտեսական կյանքի խթանմանը, ապահովի քաղաքացիների համար բյուջետային ծառայությունների հասանելիությունը և տեղական նշանակության տարաբնույթ խնդիրների լուծումը: Այս համատեքստուն լուրջ խնդիր է հանդիսանում ֆինանսական համահարթեցման այնպիսի մեխանիզմի ձևավորումը, որն իրապես հնարավորություն կընձեռի գարգացման տարբեր ներուժ և հնարավորություններ ունեցող համայնքների համար ապահովել համեմատաբար հավասար հնարավորություններ:
13. Առաջիկա տարիներին հարկաբյուջետային քաղաքականությունը հիմնականուն ուղղված պետք է լինի անցկացվող բարեփոխումների շարունակական և աղյունավետ իրականացման ապահովմանը, որը հիմնականում պետք է բնութագրվի հարկային օրենսդրության հստակեցմամբ և պարզեցմամբ: Դիմնվելով ազատ տնտեսական մրցակցության պայմանների ապահովման սգբունքների վրա, պետք է արմատական քայլեր իրականացվեն հարկման տարբեր ռեժիմներով հարկվող տնտեսավարող սուբյեկտների հարկային բեռի հավասարաչափ և արդարացի բաշխման ուղղությամբ: Միջոցառումներ պետք է ձեռնարկվեն հարկային պարտավորություններից ավելի վճարված գումարների պետական բյուջեից հետ վերադարձման, ինչպես նաև հարկ վճարողների կողմից հարկային պարտավորությունների ինքնազմահատման մեխանիզմների օրենսդրական կատարելագործման ուղղությամբ: Իրականացվելիք հարկային վարչարարության առանցքային ուղղություններ պետք է հանդիսանան չհարկվող (ստվերային) շրջանառությունների կրծատումը, հարկային օրենսդրության պահանջները չկատարողների հանդեպ պատասխանատվության հարկային լժակների արդյունավետ կիրառումը, ինչպես նաև չկատարված հարկային պարտավորությունների գանձելիության մակարդակի բարձրացման ապահովումը: Ըստ Էության, հարկային հսկողության բնագավառուն կանխարգելիչ միջոցառումների

կատարելագործումը և լայնածավալ կիրառումը հնարավորություն կընձեռի ապահովել հարկային եկամուտների հավաքագրման կայունությունը:

14. Բյուջետային գործընթացի շեշտադրումներն անհրաժեշտ է ծախսերի կառավարումից տեղափոխել դեպի արդյունքների կառավարում: Բյուջեն անհրաժեշտ է ձևավորել, ելնելով պետական քաղաքականության նպատակներից և ակնկալվող արդյունքներից, իսկ բյուջետային հատկացումները պետք է համահունչ լինեն պետական գործառույթներին: Նշված խնդիրների լուծման, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում բյուջետային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման նպատակով, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է պետական նպատակային ծրագրերի մշակում և իրականացում՝ ուղղված պետական նշանակություն ունեցող և իրականացման երկար ժամկետներ պահանջող ներդրումային, գիտատեխնիկական և կառուցվածքային նախագծերի իրականացմանը: Ընդ որում, չափազանց կարևոր է դրանց արդյունավետության գնահատման հստակ սահմանված և քանակապես չափելի ցուցանիշների համակարգի մշակումը: Միաժամանակ, բյուջետային հատկացումների օգտագործման արդյունավետության և նպատակայնության բարձրացման համար պետք է չափազանց կարևոր և նաև գերատեսչական հեռանկարային ծրագրերի մշակումն ու իրականացումը և դրանցում բյուջետային ծախսերի զգալի մասի ընդգրկումը՝ ներկայիս նախահաշվային համակարգի փոխարեն:

Աստեղախոսության հիմնական արդյունքներն արտացոլվել են հեղինակի հետևյալ հրապարակումներում.

1. Սաֆարյան Ա. Գ. Տնտեսական առաջնահերթությունների լուծման ֆինանսական ապահովածությունը, «Հայաստան, Ֆինանսներ և Էկոնոմիկա», N1 (127) հունվար 2011թ., էջ 59-62:
2. Սաֆարյան Ա. Գ. ՀՀ բյուջետային համակարգը և դրա հնարավորությունները պետության կենսական խնդիրների լուծման գործում, «Հայաստան, Ֆինանսներ և Էկոնոմիկա», N1 (128) փետրվար 2011թ., էջ 27-29:
3. Սաֆարյան Ա. Գ. ՀՀ բյուջետային քաղաքականության առաջնահերթությունները, «Հայաստան, Ֆինանսներ և Էկոնոմիկա», N 2 (128) փետրվար 2011թ., էջ 29-31:
4. Սաֆարյան Ա. Գ. Հարկաբյուջետային համակարգի կայացման առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում, «Հայաստան, Ֆինանսներ և Էկոնոմիկա», N4 (130) ապրիլ 2011թ., էջ 11-14:
5. Սաֆարյան Ա. Գ. Հարկաբյուջետային քաղաքականության դերը ՀՀ տնտեսության մրցունակության բարձրացման գործում, «Հայաստան, Ֆինանսներ և Էկոնոմիկա», N4 (130) ապրիլ 2011թ., էջ 14-16:
6. Սաֆարյան Ա. Գ. Հայաստանում հանրային կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացման հարկաբյուջետային մեխանիզմների կայացման և զարգացման հեռանկարները, «Այլընտրանք» գիտական հանդես, Երևան 2012թ. N 1 (5) էջ 84-113:
7. Սաֆարյան Ա. Գ. Հանրային կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացման հեռանկարները ՀՀ-ում, «Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ և կառավարում», Երևան 2012թ., N 3 էջ 35-45:

8. Սաֆարյան Ա. Գ. ՀՀ պետական բյուջեի ցուցանիշները և ՀՆԱ-ի փոխկապվածությունների վերլուծությունը, «Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ և կառավարում», Երևան 2012թ., N 6 էջ 110-119:
9. Սաֆարյան Ա. Գ. Հանրային կառավարման գործընթացում պետական քաղաքականության դերը, «Հայաստան, Ֆինանսներ և էկոնոմիկա», N4 (142) ապրիլ 2012թ., էջ 62-65:
10. Սաֆարյան Ա. Գ. ՀՀ պետական բյուջեի եկամուտների և կատարվող ծախսերի փոխկապվածությունների բացահայտման մոտեցումները, «Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ և կառավարում», Երևան 2012թ., N 6 էջ 119-130:
11. Սաֆարյան Ա. Գ. ՀՀ պետական բյուջեն բյուջետային գործընթացի կարգավորման գործում, «Գյումրիի Ս. Նալբանդյանի անվ. պետ. ման. ինստիտուտի գիտական տեղեկագիր» 2013 թ., N 2 էջ 116-125:
12. Սաֆարյան Ա. Գ. ՀՀ բյուջետային քաղաքականության նպատակների իրագործման արդյունավետ մեխանիզմները, «Հայաստան, Ֆինանսներ և էկոնոմիկա», N9 (159) սեպտեմբեր 2013թ., էջ 6-9:
13. Սաֆարյան Ա. Գ. Հարկերը մարդկային օարգացման պատմական փուլերում, «Հայաստան, Ֆինանսներ և էկոնոմիկա», N9 (159) սեպտեմբեր 2013թ., էջ 9-11:
14. Սաֆարյան Ա. Գ. Արդյունավետ հանրային քաղաքականության մշակման և իրականացման խնդիրները, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների- ՀՀ ԳԱԱ», սեպտեմբեր 2013թ., էջ 31-33:
15. Սաֆարյան Ա. Գ. Հանրային կառավարման միջազգային փորձը, «Այլընտրանք» գիտական հանդես, Երևան 2013թ., N 10 (14) էջ 95-97:
16. Սաֆարյան Ա. Գ. Զարգացման գերակա ուղղությունների ընտրության չափորոշիչները և կիրառման հնարավորությունները, «Այլընտրանք» գիտական հանդես, Երևան 2013թ. N 10 (14) էջ 98-101:
17. Սաֆարյան Ա. Գ. Հանրային կառավարման արդյունավետության բարձրացման և հարկարյուջետային համակարգի բարելավման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում, 2013թ. ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» իրատարակչություն, 307 էջ:
18. Сафарян А. Г. Факторы, обусловливающие эффективность системы общественного управление Республики Армении, "Известия аграрной науки Грузии", том 9, 2011, с. 138-142:
19. А. Сафарян „Финансовое обеспечение урегулирования первоочередных задач в РА“. "Известия аграрной науки Грузии", том 10, 2012, с. 113-115:
20. Сафарян А. Г. Правовые и хозяйствственные механизмы обеспечения развития приоритетных направлений экономики РА.(Сборник научных трудов). "Проблемы экономики", Минск, 2012 N 2 (15), 145-151:
21. Сафарян А. Г. Основных финансовых показателей Республики Армения в вопросе регулирования экономических и бюджетных процессов. "Известия аграрной науки Грузии", том 10, 2012, с. 148-150:
22. Сафарян А. Г. Перспективы становления и развития налогово-бюджетных механизмов в Республике Армения. "Известия национального аграрного университета Армении", N3, с. 118-121:

23. Сафарян А. Г. Основные финансовые показатели Республики Армении и принципы регулирования их взаимосвязанности. "Актуальные вопросы экон. наук", Новосибирск, 14 марта 2012, с. 118-121:
24. Safaryan A. G. Shadow economy and economic crime. Portland, Oregon, June 29-July 3, 2010 p. 96:

Сафарян Армен Георгиевич

Проблемы повышения эффективности государственного управления и улучшения налогово-бюджетной системы в РА

Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальностям 08.00.02- “Экономика, управление и его сферами” и “08.00.03 – “Финансы, бухгалтерский учет”.

Защита диссертации состоится 3 июля 2015г, в 13.30 часов, на заседании Специализированного совета по экономике 015 БАК РА, действующего в Ереванском государственном университете, по адресу: 0009, Ереван, ул.Х.Абовяна 52.

РЕЗЮМЕ

Основной целью исследования является выявление особенностей формирования и развития системы публичного управления РА и ее роли в деле улучшения налогово-бюджетной политики, решение основных вопросов, связанных с неравномерным территориальным развитием. На основе всестороннего анализа указаны пути усовершенствования системы публичного управления - в частности, в области разработки и реализации эффективной экономической политики. Для достижения этой цели в работе были поставлены и решены следующие задачи:

- Изучить сущность и структуру современной системы публичного управления Республики Армения, а также современные тенденции и проблемы ее формирования и развития, проанализировать методологические и законодательно-правовые основы территориального развития.
- Раскрыть роль государства в деле решения ключевых задач, связанных с эффективностью национального и регионального управления в стране.
- Изучить международный опыт территориального управления и местного самоуправления и оценить возможности его применения в РА.
- Раскрыть основные причины диспропорционального территориального развития и оценить их воздействие на экономику страны.
- Изучить роль налогово-бюджетной системы в деле повышения эффективности публичного управления.
- Осуществить классификацию факторов, влияющих на эффективность публичного управления и раскрыть существующие между ними взаимосвязи.
- Разработать территориальные приоритеты развития и представить основы формирования их правовых и экономических предпосылок.

- Разработать основные направления улучшения налогово-бюджетной системы и их подходы использования с целью социального развития.
- Представить предложения по направлению повышения эффективности налогово-бюджетной политики, обоснованию приоритетных расходов и решению существующих вопросов в сфере публичного управления.

В процессе исследования получен ряд результатов, имеющих экономическую и практическую значимость, отличающихся научной новизной. Это:

- На основе исследования особенностей публичного управления РА и международного опыта, разработаны методологические основы повышения эффективности системы публичного управления.
- В результате всестороннего анализа существующих критериев и показателей территориального управления и территориального развития разработаны новые подходы их оценки.
- С целью повышения эффективности публичного управления в Армении предложены направления учёта и использования по назначению человеческих, природных, промышленных и финансовых ресурсов в местных общинах.
- На основе выявления причинно-следственных связей низкой эффективности управления в Армении и диспропорционального развития территориального управления, разработаны перспективные направления публичного развития с учетом экономических характеристик и тенденций развития страны.
- Разработана многофакторная корреляционная модель оценки взаимосвязанности доходов и расходов государственного бюджета РА, на основе которой предложены решения, направленные на обеспечение повышения эффективности и приоритетности расходов.
- Учитывая особенности переходного этапа, нынешние вызовы, а также условия формирования современной налогово-бюджетной системы и современные тенденции мировой экономики, разработаны пути улучшения налогово-бюджетных механизмов повышения эффективности публичного управления РА.

Safaryan Armen Georgii

The abstract of the Dissertation for pursuing the Scientific Degree of the Doctor of Economics in the field 08.00.02 “Economics, Management of Economy and its Spheres” and 08.00.03 “Finance, accounting”.

The Defense of the Dissertation will take place on July 3 , 2015, at _13.30 at the Meeting of Specialized Council 015 in Economics of the Supreme Certifying Commission of the Republic of Armenia acting at the Yerevan State University.

Address: 52, Abovyan Street, 0009 Yerevan, Armenia

Abstract

The dissertation is devoted to the study of the problem providing the efficiency of the public management and the key issues of the improvement of the fiscal system in the RA.

Currently, the process of the solution of existing numerous socio – economic problems requires the implementation of such joint approach, which in turn will be complementary to the regional management and to the development of the democracy principals at all levels of the local government.

Besides the above mentioned study is highlighting not only the current state of the certain sectors of the economy and revelation of their improvement prospects, but also, particular attention is paid to the formation of the state and local budgets and on the targeted usage of done expenditures.

Needs of the resolution of the above mentioned problems and incompleteness of existing studies constitutes the actuality of studied topic .

The purpose and objectives of the research

The main purpose of the study is the identifying features of the RA public management formation and development and its role in the improvement of the fiscal system, key problems of regional development disproportion related and based on implemented comprehensive analysis to indicate public management system improvement ways, particularly in the field of economic policy-making and implementation. To achieve this purpose, problems considered and solved as follows:

- To investigate the essence and structure of the current system of the public management, as well as the contemporary trends and key problems of its formation and development, as well to analyze the methodological and legislative basis of the territorial development in the RA.
- To identify the role of the state concerning to the efficiency of the state and territorial management priority key solutions in the country.
- To investigate the development of the international experience of the territorial management and local self-governance and to assess its usage possibilities in the RA.
- To identify the main causes of the territorial development disproportions and to assess their influence on the economy of the country.
- To investigate the role of fiscal system in the increase of the public management efficiency.
- To implement classification of factors affecting on efficiency of the public management and to investigate the existing mutual relations between them.
- To work out the priorities of territorial development and to present the preconditions of the formation of their legal and economic framework.
- To work out the main directions of the improvement of the fiscal system and its application approaches for the purpose of the public development.
- To present proposals for increasing the fiscal policy efficiency, for the justification of expenditure priorities and for solving the existing key problems in public management sector.

The main scientific results and novelty of the research

During the research a variety of theoretical and practical results were obtained and among these results important scientific results are follows.

- On the basis of the peculiarities of the public management of the RA based on the research of international experience, the methodological basis of the increase of the public management system efficiency have been developed.
- As the result of territorial management and development standards and analysis of comprehensive indicators new approaches of their assessment have been developed.
- For the purpose of increasing the efficiency of the public management in Armenia were proposed accounting of human, natural, production and financial resources and directions of targeted usage in communities of the Republic.
- On the basis of the low efficiency of management and the investigation of disproportions of causal links of territorial development, taking into account the economic peculiarities and development trends of the country, the long-term perspectives of the public development have been elaborated.
- The interconnectedness assessment of multi-factor correlation model of the revenues and expenditures of the state budget of the RA have been developed, on the basis of which have been proposed solutions of the increase of the efficiency of expenditures and directions of ensuring the priority.
- Taking into account the peculiarities of the transition phase, current challenges, as well as the preconditions of the modern fiscal system formation and contemporary trends of global economy, improvement directions of fiscal mechanisms of the increase of the efficiency of the public management have been developed in the RA.

